

Nr 21*Konstitutionsutskottets memorial angående statsrådets befattning med Wennerströmaffären.*

Genom memorial nr 16 till 1963 års riksdag har konstitutionsutskottet för riksdagen anmält, att den s. k. Wennerströmaffären kommit till utskottets kännedom under tiden mellan riksdagens vårsession och höstsession, att utskottet den 16 oktober 1963 infordrat material för bedömning av ärendets konstitutionella sida, att utskottets granskning ej kunde avslutas under höstsessionen, enär ytterligare material av betydelse för fullgörande av utskottets granskningsuppgift i förevarande fall kunde väntas föreligga först under år 1964, samt att det därför ankomme på konstitutionsutskottet vid 1964 års riksdag att fortsätta och slutföra granskningen av Wennerströmaffärens konstitutionella sida.

Den 28 juni 1963 förordnade Kungl. Maj:t ordföranden i arbetsdomstolen, f. d. justitierådet Gunnar Dahlman, häradshövdingen i Sunnervikens domsaga Nils Berglund och hovrättsrådet i Svea hovrätt Ivan Wallenberg att såsom undersökningskommission, så snart lämpligen kunde ske, bl. a. utreda orsakerna till att den spioneriverksamhet, vartill översten S. E. C. Wennerström erkänt sig skyldig, kunnat fortgå under en lång följd av år. Tillika förordnades Dahlman att vara kommissionens ordförande. Den 22 augusti 1963 förordnade Kungl. Maj:t lagmannen i Svea hovrätt Bengt Lännergren att vara ledamot av kommissionen. Den 18 oktober 1963 beviljade Kungl. Maj:t Dahlman begärt entledigande från uppdraget i kommissionen och förordnade Lännergren att vara kommissionens ordförande. Kommissionen har vanligen benämnts juristkommissionen i Wennerströmaffären.

Den 29 och den 30 oktober 1963 debatterades Wennerströmaffären i riksdagen i anslutning till interpellationer i båda kamrarna (FK 30 s. 3 ff, AK 30 s. 3 ff, 84 ff samt 31 s. 3 ff).

Den 13 december 1963 utsåg Kungl. Maj:t ledamöterna av riksdagens första kammare Axel Strand, Allan Hernelius, Torsten Andersson och Georg Pettersson samt ledamöterna av riksdagens andra kammare Sven Wedén och Hilding Johansson med uppgift att såsom en parlamentarisk nämnd bl. a. företaga en allsidig granskning av det genom kommissionens försorg samlade utredningsmaterialet, såvitt avsåg statsrådets handläggning av Wennerströmaffären.

Den 20 april 1964 har juristkommissionen i Wennerströmaffären avgivit sitt utlåtande, och den 23 april 1964 har den parlamentariska nämnden avgivit rapport över nu ifrågakvarande del av sitt uppdrag. Utlåtandet och rap-

porten har — bortsett från vissa av hänsyn till rikets säkerhet betingade uteslutningar — offentliggjorts såsom SOU 1964: 15 och 17.

Konstitutionsutskottet har nu fortsatt och slutfört granskningen av Wennerströmaffärens konstitutionella sida. Utskottet har därvid tagit del av nyssnämnda utlåtande och rapport — även i de delar de ej offentliggjorts — ävensom ytterligare material i ärendet.

För en närmare redogörelse i ärendet hänvisas till ovanberörda offentliga utredningar. Sammanfattningsvis får utskottet härom anföra följande.

Det statsråd, som först underrättades om att Wennerström inom statspolisen betraktades som en säkerhetsrisk, var chefen för försvarsdepartementet Sven Andersson. Anledningen härtill har sagts vara, att säkerhetsärenden rörande militär personal enligt en under beredskapsåren uppkommen praxis brukat upptagas i försvarsstaben eller försvarsdepartementet.

Tidpunkten för underrättelsen till försvarsministern har icke kunnat med säkerhet fastställas, men sannolikheten talar för att det var i slutet av november eller början av december 1959, då Wennerström sedan omkring två år tjänstgjorde som chef för flygsektionen i försvarets kommandoexpedition (FKE). Informationen lämnades till försvarsministern av statspolisintendenten Georg Thulin i närvaro av chefen för FKE, generalmajoren Carl Årmann, och chefen för sektion II i försvarsstaben, kommandören Holger Henning. Thulin berättade vid tillfället fritt vad han visste om Wennerström. En fullständig föredragning för försvarsministern ägde därefter rum den 4 januari 1960 genom polisintendenten Åke Hasselrot i närvaro av Thulin.

Rörande skälen till att han fann sig böra underrätta försvarsministern om ärendet har Thulin uppgivit:

Efter ett samtal med Henning den 19 november — när denne på särskild fråga sade sig icke kunna gå i god för Wennerström — framstod Wennerström för Thulin som en »säkerhetsrisk». Att en sådan fanns i FKE, alltså i försvarsministerns omedelbara närhet, borde enligt Thulins mening försvarsministern underrättas om. Härtill kom att statspolisen vid en sådan kontakt kunde förväntas erhålla synpunkter och upplysningar av betydelse för bedömning av saken. Med dessa Thulins uppgifter kan jämföras uttalande av Årmann, att orsaken till Thulins initiativ icke förklarats närmare än att han ansett sig böra informera försvarsministern om att säkerhetstjänsten hade vissa misstankar mot Wennerström, samt uppgifter av försvarsministern och Henning, att Thulin ville ha upplysningar rörande en sektionschefs i FKE kontakter med utländska attachéer. Årmann har senare också sagt att han fick ett intryck av att polisen »hade en s. k. garderobsstädning».

Vad härefter angår bedömningen av de omständigheter, som kunde tala för att misstankarna mot Wennerström var berättigade, har försvarsministern enligt vad han uppgivit fattat säkerhetstjänstens summering sålunda:

De misstankar som kommit att riktas mot Wennerström fick ej uppfattas så att han bedömdes vara illojal mot den svenska krigsmakten. På grund av obetänksamhet eller dåligt omdöme i umgänget med tyska diplomater hade han fått ögonen riktade på sig. Det som framkommit under den tid han observerats hade kunnat förklaras.

Enligt den mening som juristkommissionen i sitt utlåtande uttalat var det vid denna tid föreliggande bevismaterialet sådant, att det är synnerligen tveksamt om detta verkligen kunde vid en objektiv prövning anses innefatta grund för skäligen misstanke mot Wennerström. Kommissionen har därför funnit det naturligt, om bedömningen vid föredragningen den 4 januari 1960 gick ut på att ringa grund förelåg för misstankarna mot Wennerström.

Emellertid hade rådhusrätten genom beslut den 10 november 1959 på framställning av stadsfiskalen Werner Ryhninger meddelat tillstånd till avhörande av samtal till och från Wennerströms bostadstelefon. Sådant tillstånd förutsätter enligt gällande lagbestämmelser bl. a. att den person, varom är fråga, skäligen kan misstänkas för spioneribrott. För bedömningen av försvarsministerns handläggning av ärendet torde vara av betydelse att söka klargöra när han fått kännedom om att telefonkontroll utövades beträffande Wennerström. Försvarsministern har vid samtal inför undersökningskommissionen sagt, att det aldrig före Wennerströms anhängande uttryckligen framfördes till honom, att telefonavlyssning ägde rum eller att beslut därom fattats, att han dock, när Wennerströms ekonomi på våren 1961 diskuterades i samband med dennes ansökning till befattningen som expeditionsofficer i flygstaben, förstått att telefonkontroll vid denna tid var anordnad, samt att han ej förrän efter Wennerströms gripande haft kännedom om de lagliga villkoren för att telefonavlyssning skall få komma till stånd.

Thulin, Hasselrot och Henning har förklarat, att de ej kan erinra sig att telefonavlyssningen omnämns för försvarsministern tidigare än vid den av honom angivna tiden. Visserligen har Ärmann uttalat, att telefonkontrollen var på tal inför statsrådet under Ärmanns tid som kommandochef, d. v. s. före den 1 oktober 1960. Att döma av senare uppgifter från Ärmann är dock hans minnesbilder på denna punkt dunkla. Den parlamentariska nämnden har i sin rapport uttalat den meningen, att Ärmanns utsaga ej utgör tillräckligt skäl för antagande, att försvarsministern redan i oktober 1960 fått kännedom om telefonkontrollen, och juristkommissionen har funnit intet tala mot riktigheten av försvarsministerns uppgift, att han först på varen 1961 kunde sluta sig till att Wennerström stod under telefonkontroll.

Rörande vad som eljest förekom vid de sammanträden, då försvarsministern år 1959 först underrättades och därefter den 4 januari 1960 fick en fullständig föredragning i ärendet, må här redovisas följande. Försvarsministern beskrev Wennerström som en noggrann och ambitiös föredragande.

Thulin och Hasselrot erhöll upplysningar om Wennerströms tjänstealiganden i fråga om kontakter med utländska militärattachéer. Försvarsministern upplyste, att Wennerström innehade uppdrag såsom särskild föredragande i robot- och kärnvapenfrågor. Det torde icke ha varit något tal om att Wennerström skulle avkopplas därifrån. Frågan om att Wennerström skulle skiljas från sin befattning i FKE synes ha berörts men icke mera ingående övervägts.

Slutligen har försvarsministern uppgivit, att det varken vid nu ifrågasvarande tillfällen eller senare var på tal att begränsa Wennerströms tillgång till hemliga handlingar under hans återstående tid i FKE; en sådan åtgärd påkallades enligt försvarsministern icke av polisen och hade för övrigt icke varit praktiskt genomförbar.

Under tiden från den 4 januari 1960 till våren 1961 erhöll försvarsministern fortlöpande underrättelser om vad som tilldrog sig i ärendet Wennerström. Han hade flera överläggningar härom med statspolisen, Årmann och Henning. Han var medveten om att överstelöjtnanten Per Elof Vingren, som var chef för armésektionen, kände till misstankarna mot Wennerström från tidigare tjänstgöring som chef för inrikesavdelningen i försvarsstaben och hade sin uppmärksamhet riktad på Wennerström.

Den 1 oktober 1960 blev Årmann avlöst av konteramiralen Henning som chef för FKE, och den 15 november 1960 tillträdde överstelöjtnanten Ingemar Bondeson efter Vingren tjänsten som chef för armésektionen på FKE och blev samtidigt säkerhetschef i departementet. Bondeson blev omkring den 1 oktober 1961 invigd i misstankarna mot Wennerström.

Vid månadsskiftet september—oktober 1961 skulle Wennerström enligt gällande bestämmelser gå i pension. Den 31 mars 1961 utgick ansöknings-tiden för en arvodestjänst såsom expeditionsofficer vid flygstaben, närmast avsedd för en pensionerad officer av kaptens eller majors grad. Ur sekretessynpunkt var detta en utomordentligt viktig tjänst, då dess innehavare utan särskild kvittens ägde tillgång till alla hemliga handlingar i flygstaben.

Bland de sökande till tjänsten var Wennerström, som utan tvekan var formellt mest meriterad för tjänsten.

Wennerströms ansökan till befattningen i flygstaben kunde föranleda överväganden främst ur två synpunkter. För det första var tjänsten, såsom nyss nämndes, ytterst känslig ur sekretessynpunkt. För det andra kunde det synas märkligt, att en person i Wennerströms rang och med hans omvittnade sociala ambitioner sökte en tjänst, vilken — som det sagts — »faktiskt var en smula underordnad».

Thulin vände sig till försvarsministern och anhöll om dennes medverkan till att Wennerström ej skulle få tjänsten i flygstaben utan i stället någon annan befattning, där han ej fick tillgång till försvarshemligheter. I avslutning till denna framställning förekom överläggningar inför försvars-

ministern, där olika förklaringar till Wennerströms ansökan och tänkbara utvägar ur den uppkomna situationen diskuterades. Man synes allmänt ha ansett, att Wennerström ej borde få den sökta tjänsten. Vid diskussionerna torde ha understrukits — särskilt från Thulins sida — att misstankarna mot Wennerström kunde vara oberättigade och att denne därför ej borde bli lidande på att han ej fick befattningen i flygstaben. Försvarsministern höll med om detta men förklarade sig också, enligt vad han uppgivit, beredd att låta Wennerström bli förbigången. Thulin och Hasselrot har i detta hänseende yttrat, att de ej för spaningsintressets skull verkade för att Wennerström skulle bli kvar i någon ur säkerhetssynpunkt riskabel tjänst.

Ansträngningarna inriktades på att åt Wennerström finna någon annan befattning, som han kunde tänkas föredraga framför den sökta. Man ansåg sig nämligen böra handla så att Wennerström ej förstod att man hyste misstankar mot honom. Försvarsministern kom själv med ett uppslag att Wennerström kunde placeras som flygattaché i Paris. Häremot kom Thulin med invändningar. Resultatet av överläggningarna blev att chefen för flygstaben, generalmajoren Stig Norén, fick uppdrag att åt Wennerström söka finna någon tjänst, som icke i sådan grad som den sökta befattningen var riskabel från säkerhetssynpunkt. Till fullgörande av detta uppdrag vidtog Norén därpå vissa undersökningar. Innan dessa hade lett till något resultat fick han emellertid besked om att en lösning hade erbjudit sig.

Den lösning av frågan om Wennerströms placering, som yppat sig, var ett uppdrag som militär expert inom UD i nedrustningsfrågan.

På våren eller försommaren 1961 planerade dåvarande ministern för utrikes ärendena Östen Undén att aktivisera den svenska verksamheten i nedrustningsfrågan inom Förenta Nationerna. För frågans behandling avsåg man att organisera en arbetsgrupp i utrikesdepartementet. Inom arbetsgruppen skulle finnas en militär expert. I maj eller i början av juni 1961 framförde Undén till försvarsministern önskemålet att få tillgång till en språkkunnig officer för detta uppdrag. Uppdraget skulle gälla tills vidare.

Rörande de upplysningar Undén i detta sammanhang lämnade försvarsministern beträffande expertens kommande uppgifter har Undén yttrat följande: Den militäre experten skulle ordna, samla och systematisera materialet i nedrustningsfrågan samt göra en sammanställning så att man kunde se på vilka punkter stormakternas önskemål och synpunkter sammanföll. Det var ej fråga om någon bestämd punkt inom nedrustningsområdet, utan experten skulle över huvud hjälpa till att få dessa frågor mer utredda och göra de utredningar som påkallades.

Försvarsministern har sagt: Den militäre experten skulle enligt Undén biträda i UD med att kartlägga det något förvirrade läget i nedrustnings-

frågan. Experten skulle bedöma det militära värdet och konsekvenserna av olika framställda förslag. Vidare skulle han hålla reda på och ordna materialet samt följa utvecklingen i nedrustningsfrågan.

Försvarsministern kom på den tanken, att det kunde vara lämpligt att placera Wennerström på expertuppdraget.

Innan försvarsministern tog kontakt med Undén härom hade han en överläggning med Thulin i saken. Försvarsministern har om denna överläggning i huvudsak förklarat, att han därvid höll »en liten föreläsning i nedrustningsfrågan» för Thulin samt beskrev Wennerströms tilltänkta uppdrag på det sätt detsamma skildrats av Undén.

Thulin har berättat: Försvarsministern omtalade för honom, att han fått tag på ett uppdrag för Wennerström. Försvarsministern nämnde det militära expertuppdraget i UD samt yttrade: »Där, förstår du, där är han ofarlig.» Dessa ord har etsat sig in i Thulins minne just därför att han kände stor lättnad. Thulin hade även i statspolisintendentens samrådsnämnd sagt att det arbete, på vilket Wennerström skulle placeras i UD, ansågs vara ofarligt.

Hasselrot har bekräftat, att Thulin efter sammanträffandet med försvarsministern framställde saken för Hasselrot så som nu angivits; i det nya uppdraget skulle alltså Wennerström enligt försvarsministerns mening ej få farliga saker att syssla med.

Försvarsministern har förnekat, att han i detta sammanhang använt ordet ofarlig. Det vore dock möjligt, att Thulin fattat försvarsministerns beskrivning så, att uppdraget var ofarligt med hänsyn till att UD icke hade några svenska försvarshandlingar.

Henning har uppgivit, att försvarsministern beskrivit Wennerströms tilltänkta arbete på UD så, att det skulle bestå i att dels hålla reda på och ordna det mycket omfattande material, som departementet hade på nedrustningssidan, dels följa utvecklingen på nedrustningsfronten och vid behov göra sammanställningar utav materialet härom.

Då Thulin icke hade något att erinra, tog försvarsministern kontakt med utrikesminister Undén och föreslog Wennerström till uppdraget. Enligt vad försvarsministern meddelat gav han i samband härmed Undén den upplysningen, att Wennerström var föremål för säkerhetstjänstens uppmärksamhet. Försvarsministern har vidare härom uppgivit: Han sade vid detta tillfälle inte så mycket till Undén, utan förklarade i huvudsak, att Wennerström under kriget kommit i säkerhetspolisens papper. Han berättade inga detaljer och nämnde ej, att Wennerström sökte en tjänst i flygstaben, vilken han ej borde få, samt att detta var skälet till att man ville placera honom i UD. Ej heller omnämndes, att Wennerström — enligt vad försvarsministern vid denna tid förstått — stod under telefonkontroll. Försvarsministern förklarade, att han tog ansvaret för att Wennerström placerades i UD.

Undén har inför undersökningskommissionen yttrat: Då försvarsministern nämnde, att han funnit en man för uppgiften i nedrustningsfrågan, meddelade han även i förtroende, att säkerhetstjänsten hade sin uppmärksamhet riktad på Wennerström. Några skäl för övervakningen angavs ej. Det var endast det faktum, att Wennerström var föremål för övervakning, som meddelades Undén.

Undén har även uppgivit, att han i detta sammanhang frågade, om man skulle informera någon på UD, men att han då fick besked, att säkerhetspolisen absolut var emot detta. Undén ansåg sig ha svårt att gå emot polisens uppfattning härvidlag.

Omkring den 10 juni erbjöds Wennerström uppdraget som militär expert och accepterade erbjudandet efter ett par dagars betänketid. Han återkallade sedan sin ansökan till befattningen i flygstaben.

Genom beslut i kommandoväg den 30 juni 1961 uppdrog försvarsministern åt Wennerström att fr. o. m. den 1 oktober 1961 tills vidare biträda inom försvarsdepartementet med ärenden, som departementschefen överlämnade till honom, och den 1 oktober 1961 uppdrog departementschefen åt Wennerström att stå till utrikesministerns förfogande för att biträda vid handläggningen av nedrustningsärenden och därmed sammanhängande frågor. Redan kort efter beslutet den 30 juni 1961 torde dock Wennerström i enlighet med Undéns önskemål ha börjat ägna sig åt uppdraget i UD.

Frågan huruvida placeringen i UD med hänsyn till vad som på sommaren 1961 var känt rörande Wennerström utgjorde en från säkerhetssynpunkt godtagbar befattning för honom eller om den — ehuru den ansågs mindre farlig än befattningen i flygstaben — likväl var förenad med sådana risker att den icke kunde anses godtagbar har juristkommissionen funnit vara ett avvägningsspörsmål, vars avgörande berott på vilken grad av försiktighet man med hänsyn till de föreliggande misstankarna mot Wennerström skulle iakttaga.

För nedrustningsfrågans behandling inom UD verkade från sommaren 1961 den tidigare omnämnda arbetsgruppen. Däri ingick — förutom utrikesministern — kabinetssekreteraren Leif Belfrage, chefen och biträdande chefen för politiska avdelningen, utrikesråden Sverker Åström och Per Lind, ambassadören Alva Myrdal och Wennerström.

Undén har uppgivit: Det fick framgå vid arbetsgruppens sammanträden vad Wennerström skulle arbeta med. Någon diskussion om arten av hans uppdrag förekom alltså ej; han var helt enkelt militär expert i nedrustningsfrågan. Som sådan skulle han sätta sig in i nedrustningsproblemen samt kunna bedöma och jämföra olika nedrustningsplaner. Det var alltså ett kvalificerat uppdrag.

Till en början synes Wennerström på UD ha gått igenom och satt sig in i det befintliga materialet angående nedrustningsfrågan. Därefter systematiserade han detta material och lade upp det på olika pärmar.

I den nyssnämnda arbetsgruppen fick Wennerström efter hand vissa specificerade uppdrag. Arbetsgruppens diskussioner torde ha legat till grund för den plan rörande nedrustningsfrågan, som Undén den 26 oktober 1961 framlade i FN:s generalförsamling.

I december 1961 beslöts, att Sverige skulle delta i nedrustningskonferensen i Genève, som började i mars 1962. Denna utveckling gjorde nedrustningsspörsmålen till ett löpande ärende inom UD, och härigenom förändrades i viss mån Wennerströms arbetsuppgifter. Han fick sålunda följa det aktuella materialet, bearbeta detta samt delta i diskussioner om föreliggande frågor och göra vissa utredningar i anslutning härtill. Det var ej meningen, att Wennerström skulle vara aktiv vid övervägandena om utformningen av den allmänna svenska politiken i nedrustningsfrågan. Att döma av ett uttalande av ambassadör Alva Myrdal synes Wennerström ej heller i nämnvärd grad ha yttrat sig i sådana spörsmål.

I nedrustningsdelegationen i Genève skulle ingå en militär representant. Vid ett sammanträde den 8 januari 1962 inför försvarsministern beslöts, att detta uppdrag ej skulle läggas på Wennerström. Härtill torde ha bidragit såväl säkerhetssynpunkter som en uppfattning inom försvarsledningen, att Wennerström ej var kompetent för uppgiften. Generallöjtnanten Gustaf Adolf Westring utsågs i stället till militär representant i delegationen. Härigenom kom Wennerström ej att bli den som i dessa angelägenheter förmedlade kontakterna mellan försvarsstaben och UD.

Däremot kom Wennerström under tjänstgöringen i UD på andra sätt i beröring med material från försvarsstaben. Såsom exempel härpå kan nämnas, att Wennerström våren 1963 deltog i en särskild arbetsgrupp, vilken med ambassadör Alva Myrdal såsom ordförande utredde frågan om möjligheterna att genom budgetkontroll utläsa, huruvida utfästa nedrustningsåtgärder verkligen kom till stånd. I arbetsgruppen, vari bland andra ingick representanter för försvarsstaben, tjänstgjorde Wennerström som sekreterare.

Under spaningsarbetet uppkom ofta frågan, huruvida och i vad mån Wennerström hade anledning att för sitt uppdrag i UD införskaffa olika försvarshandlingar.

Rörande Wennerströms behov av dylika handlingar har under juristkommissionens samtal framkommit i huvudsak följande synpunkter. Wennerström kunde ha anledning att söka skaffa sig kännedom om andra länders krigspotential och styrkeförhållanden samt vapenutvecklingen utomlands. I fråga om enskilda vapentyper räckte det med kunskaper om vapnets karaktär och verkningsförmåga. Däremot behövde han ej känna till tekniska detaljer eller taga befattning med svenska försvarshandlingar. Det ankom på den militäre representanten i nedrustningsdelegationen och ej på Wennerström att följa, hur olika förslag i nedrustningsfrågan återverkade på

svenska förhållanden. Sverige inköpte dock åtskillig militär materiel från utlandet, och Wennerström kunde därför genom att studera beskrivningar och instruktioner, som fanns hos svenska myndigheter, skaffa sig kunskaper om andra länders materiel. Han ägde alltså en naturlig möjlighet att — under motivering att han ville studera utländska militära förhållanden — utfå handlingar av stort sekretessvärde även för Sverige. Personer, som ej var orienterade om misstankarna mot Wennerström, kunde i dylika situationer knappast väntas ifrågasätta det berättigade i motiveringen. Tillika kunde bristande kännedom om gränsdragningen mellan Wennerströms och den militäre representantens i Genève-delegationen uppdrag leda till att Wennerström utfick informationer om svenska förhållanden, som han ej hade behov av för sin UD-tjänst.

Själva karaktären av UD-uppdraget kunde enligt juristkommissionens mening sägas ha föranlett svårigheter vid bedömandet av det intresse för svenska försvarshandlingar som under UD-tiden iaktogs hos Wennerström.

Första gången sådana svårigheter uppkom var i mitten av september 1961, då Wennerström per telefon hos flygstabens planeringsavdelning begärde och utfick två hemliga handlingar.

På försvarsstabens inrikesavdelning studerades andra exemplar av de handlingar Wennerström utfått från flygstaben, och den 28 september 1961 anmälde saken för försvarsministern i närvaro av Thulin, Hasselrot och Henning. Thulin och Hasselrot fick vid sammanträdet otvetydiga besked av såväl försvarsministern som Henning, att Wennerström ej för sitt uppdrag i UD eller eljest hade anledning efterfråga handlingarna. Henning har förklarat, att det som inträffat var en anmärkningsvärd sak och att han liksom försvarsministern var verkligt betänksam och oroad.

Det inträffade ledde till en skärpning av övervakningen över Wennerström. Sälunda fick Wennerström-ärendet hos polisen prioritetsrätt, och en förste kriminalassistent avdelades att så gott som uteslutande ägna sig åt detta ärende. Telefonkontrollen på Wennerströms bostadstelefon, som man räknat med att slopa i och med att Wennerström avgick med pension den 1 oktober, förlängdes på nytt. Sedan Wennerström för sitt arbete åt UD fått ett tjänsterum på FKE, beviljades den 13 oktober telefonkontroll även på tjänstetelefonen där. Inom försvaret informerades åtskilliga befattningshavare om misstankarna mot Wennerström. Däremot ägde ingen information rum inom UD. Med undantag för tillträdande utrikesministern informerades där icke någon förrän i december 1962.

Den 10 oktober 1961 uppsökte Wennerström försvarsministern och anhöll, att en generalorder skulle utfärdas, som gav Wennerström rätt att för sin tjänst i UD följa forskningen på försvarets forskningsanstalt (FOA). Wennerström åberopade till stöd för sin anhållan, att han talat med utrikesministern därom.

I anledning av Wennerströms besök talade försvarsministern samma dag med Thulin och uppsökte därefter genast utrikesminister Undén.

Försvarsministern har rörande samtalet med Undén den 10 oktober 1961 uppgivit, att de då hade ordentlig genomgång av fallet Wennerström under ungefär en timmes tid samt att försvarsministern berättade allt han visste om Wennerström och även omnämnde innehållet i de handlingar, som Wennerström tidigare under hösten utfått från flygstaben.

Undén lämnade vid ett första samtal med juristkommissionen uppgifter, som närmast tydde på att det denna gång liksom vid den första kontakten med försvarsministern endast skett en relativt kort information. Vid ett senare av den parlamentariska nämnden påkallat samtal yttrade Undén, att han ej hade någon anledning betvivla, att det vid tillfället på hösten 1961 förekommit den orientering i ärendet, som försvarsministern uppgivit.

Undén förklarade vid sammanträffandet den 10 oktober 1961, att han ej givit Wennerström något direkt uppdrag att följa forskningen på FOA men att Wennerström av samtal hade kunnat fatta som sin uppgift att hos FOA följa upp den senaste vapentekniska utvecklingen.

Kort efter den 10 oktober 1961 hade försvarsministern ett samtal med generaldirektören Martin Fehrm i FOA varvid meddelades, att Wennerström var en säkerhetsrisk och överenskom, att Wennerström, om han önskade något material från FOA, hade att vända sig till Fehrm direkt. Det sistnämnda meddelades Wennerström.

Den 31 oktober 1961 hölls en föredragning i ärendet inför försvarsministern, varvid Thulin, Hasselrot och Henning var närvarande. Man gick då igenom och diskuterade ett antal av de omständigheter, som kunde inverka på bedömningen av misstankarna.

Genom telefonkontroll fick säkerhetspolisen veta, att Wennerström den 26 november 1961 avsåg att besöka Helsingfors. Besöket rapporterades i efterhand till försvarsministern.

Den 4 januari 1962 uppsökte Wennerström överbefälhavaren, generalen Torsten Rapp, för att orientera denne om sitt uppdrag i UD. Enligt vad Rapp uppgivit förklarade Wennerström, att han skulle biträda med Undén-planens fortsatta handläggning och vara rådgivare i nedrustningsfrågor. Wennerström sade sig för uppdraget behöva informationer i skilda avseenden, bland annat om Sveriges krigsplanläggning, om landets materialfrågor samt om innehållet i utlandsrapporterna till försvarsstaben. Rapp meddelade Wennerström, att denne tjänstevägen via försvarsdepartementet fick begära de handlingar som han behövde och att Rapp dessutom ville se en instruktion för Wennerströms uppdrag i departementet, innan han lämnade ut något.

ÖB rapporterade Wennerströms besök till, bland andra, försvarsministern.

Den 15 februari 1962 hölls ett sammanträde mellan försvarsministern

och Thulin. Den senare ville vid detta tillfälle veta, om Wennerström hade uppdrag att utröna den ryska inställningen i nedrustningsfrågan. Wennerström hade nämligen till Bondeson fällt ett yttrande av innebörd, att han hade ett sådant uppdrag. Efter att ha talat med utrikesministern meddelade försvarsministern, att utrikesministern ej ansåg sig ha givit ett dylikt uppdrag, men att frågan berörts vid ett samtal och att Wennerström möjligen kunde ha fattat saken så, att han fått ett uppdrag av sådan innebörd.

Från statspolisens sida gjordes under vintern 1961—1962 ytterligare förfrågningar hos försvarsministern om Wennerströms arbetsuppgifter i UD. Något klart besked fick statspolisen ej; utrikesministern hade på försvarsministerns fråga sagt, att uppgifterna ej ändrats.

Den 10 mars 1962 träffade Wennerström på en diplomatmottagning inspektören för luftbevakningen. Det kom då på tal mellan dem, att Wennerström för sitt uppdrag i nedrustningsfrågan kunde behöva taga del av vissa handlingar.

Den 13 mars sökte Wennerström upp luftbevakningsinspektören och fick därvid tillstånd att låna två kvalificerat hemliga handlingar. Genom bevakning och därav föranlett ingripande av flygstabschefen Norén ordnades så, att Wennerström endast på flygstaben fick taga del av handlingarna.

Thulin och Hasselrot uppsökte försvarsministern den 15 mars 1962 och redogjorde i Hennings närvaro för Wennerströms besök på flygstaben den 13 mars. Både försvarsministern och Henning blev — enligt vad Hasselrot skrivit i sina minnesanteckningar från denna tid — betänksamma. Thulin föreslog »stor föredragning» i närvaro av försvarsministern och inrikesministern samt eventuellt utrikesministern och riksåklagaren. Försvarsministern var positiv härtill och förklarade, att möjligen även statsministern skulle vara med.

Inför undersökningskommissionen har försvarsministern i anslutning till sammanträdet den 15 mars sagt: Efter händelsen den 13 mars var vi oroade och ansåg läget besvärligt. Försvarsministern fick nu klart för sig, att inrikesministern ej var informerad. Tidigare utgick han från att inrikesdepartementet var underrättat. Försvarsministern och Thulin ansåg, att saken måste lyftas upp på »regeringsplanet». Man överenskom om tid, men det visade sig sedan, att den dag man valt — den 22 mars — sammanföll med Nordiska rådets möte. Följden blev, att endast inrikesministern kom. Försvarsministern hade väntat, att även justitieministern skulle komma.

Redan några dagar före händelsen den 13 mars hade såväl Thulin som stadsfiskal Ryhninger vidtagit vissa förberedelser för att få till stånd ett sammanträffande på statsrådsnivå under medverkan av säkerhetspolisen, åklagarmyndigheten och företrädare för försvaret.

Efter hänvändelse från Thulin till statssekreteraren i inrikesdepartementet Carl Persson deltog statsrådet och chefen för detta departement Rune

Johansson i sammanträdet den 22 mars 1962. Övriga närvarande var försvarsministern, riksåklagaren Emanuel Walberg, statsåklagaren i Stockholm Martin Lundqvist, Ryhninger (föredragande), Thulin, Hasselrot, Henning och chefen för sektion II i försvarsstaben, översten Bo Westin. Angående anledningen till sammanträdet har Walberg, Lundqvist, Ryhninger och Hasselrot sagt, att man för att kunna bedöma Wennerströms intresse för hemliga försvarshandlingar önskade få närmare upplysningar om arten av Wennerströms uppdrag i UD. Thulin, Hasselrot och Westin har förklarat, att man velat få till stånd en överläggning med anledning av att rådhusrättens ordförande till åklagaren uttryckt tvekan om förutsättningarna för att fortsätta telefonkontrollen.

Hasselrot förde minnesanteckningar vid sammanträdet. Enligt dessa förekom, bland annat, följande: Försvarsministern förklarade otvetydigt, att Wennerström ej haft anledning att för sitt uppdrag efterfråga hemliga handlingar rörande vissa svenska flygplan. Försvarsministern sade också, att uppdraget i UD ej blivit preciserat, men att det syftade till ett sammanställande av allt material i nedrustningsfrågan. Vidare omnämnde försvarsministern sitt samtal med utrikesministern och slutsatsen därav, att man finge räkna med att Wennerström ansåg sig kunna hävda, att han fått uppdrag att träffa ryssarna. På Ryhningers fråga förklarade såväl försvarsministern som Westin, att de hyste misstankar mot Wennerström. Walberg frågade även, om det som senast inträffat hade skärpt misstankarna, vilket försvarsministern bejakade. Walberg yttrade, att telefonkontrollen då måste fortgå. Både Ryhninger, under föredragningen, och Walberg framhöll det motsägelsefulla i att en man, som av rådhusrätten bedömts skäligen misstänkt för spioneri, försatts i eller kommit att utöva sådan förtroendeställning som Wennerström. Diskussion upptogs om möjligheterna att bryta detta uppdrag. Avslutningsvis gjorde Thulin en reflexion, som bekräftades av försvarsministern, att Wennerström trots allt kunde vara oskyldig och allt ha en naturlig förklaring. Efter invändning av Ryhninger modifierade försvarsministern sitt uttalande därhän, att mycket men inte allt kunde förklaras. På fråga av Ryhninger yttrade försvarsministern, att Wennerström i dagens läge ej kunde åberopa annat uppdrag än utrikesministerns såsom motiv att efterfråga militära handlingar, samt att han delade rådhusrättens och åklagarmyndighetens mening, att Wennerström var skäligen misstänkt för spioneri.

Inför undersökningskommissionen har gjorts ytterligare uttalanden om vad som förekom vid detta sammanträde.

Hasselrot har tillfogat, bland annat, att det vid sammankomstens slut förekom diskussion om telefonkontrollen.

Försvarsministern har bland annat sagt, att åklagarsidan uttryckte något slags missnöje över att telefonkontrollen pågått länge och att man ej gjort

något för att avlägsna Wennerström från den befattning, där man placerat honom.

Inrikesministern har i fråga om sammanträdet den 22 mars 1962 till undersökningskommissionen yttrat, bland annat: I fråga om Wennerströms arbetsuppgifter på utrikesdepartementet anförde försvarsministern, att dessa i huvudsak skulle omfatta översättningsarbete av militärteknisk art. Försvarsministern bedömde, att Wennerström skulle biträda i militära angelägenheter men att de första uppgifterna var att taga emot material på olika språk, översätta det till svenska och göra det lättillgängligare för dem som skulle syssla med dessa frågor. Thulin uppgav vid sammanträdet, att han ur säkerhetssynpunkt tillstyrkt Wennerströms placering i UD med de från början avsedda arbetsuppgifterna. Wennerström hade nämligen, enligt den uppfattning inrikesministern fick, tagit på sig nya uppgifter. Där emot fick inrikesministern ej den uppfattningen, att Wennerströms arbete förändrats på grund av ändrade direktiv.

Inrikesministern har vidare yttrat: Vid sammanträdet framgick att det var ett allvarligt ärende med långt gående spaning från polisens sida. Inrikesministern förstod, att telefonkontroll var anordnad. Ryhninger vände sig direkt till försvarsministern och frågade, om det ändå icke var på det sättet, att Wennerström var misstänkt eller skäligen misstänkt. Härtill svarade försvarsministern ja. I efterhand har inrikesministern förstått, att det var juristens utformning av en fråga, som syftade på lagens förutsättningar för telefonkontroll. En sakuppgift om rådhusrättens beslut om telefonkontroll ingick ej i föredragningen, och det var ej heller, vad inrikesministern kan erinra sig, någon diskussion om de juridiska förutsättningarna för telefonkontroll. Ej heller torde försvarsministern med sitt svar ha avsett att bedöma dessa förutsättningar. — Genom att Wennerströmärendet redovisats för försvarsministern och ett samarbete mellan militära säkerhetsavdelningen och statspolisen förekom, ansåg inrikesministern, att ärendet tillhörde försvarsdepartementet.

Henning har meddelat, att någon av juristerna, troligen Walberg, vid tillfället yttrade något om det märkliga i att på befattningen i UD sätta en person, som stod under telefonkontroll, vilket förutsätter skäligen misstankar.

Ryhninger har uppgivit: Efter föredragningens slut uppläste han ordragrant ett uttalande, som han hade antecknat på en lapp, vilken ännu finnes i behåll. Där står följande: »Wennerström har sedan den 10 november 1959 enligt rådhusrättens beslut stått under telefonkontroll, och detta beslut har rådhusrätten förlängt varje månad. Han är fortfarande under telefonkontroll till innevarande månads utgång. Rätten har vid varje tillfälle, som förlängning av kontrollen skett, förklarat Wennerström skäligen misstänkt för spioneri. Misstanken mot Wennerström för spioneri har hittills icke

eliminerats. Bedömningen av fallet har för åklagarmyndighetens del i viss mån försvårats genom oklarhet angående omfattningen och innebörden av Wennerströms tjänsteuppdrag. Avsikten med denna föredragning har varit i första hand att ge en information angående fallet och vidare att om möjligt åvägabrinda en bedömning av säkerhetsrisken samt omfattningen av Wennerströms tjänsteuppdrag och vilka befogenheter dessa inrymma».

På initiativ av riksåklagare Walberg ägde den 27 mars 1962 rum en föredragning i Wennerströmärendet inför statsrådet och chefen för justitiedepartementet Herman Kling. Ryhninger lämnade då i Walbergs närvaro samma redogörelse som han lämnat den 22 mars. Justitieministern har rörande denna föredragning uttalat: Han vet ej, om telefonkontrollen omnämndes denna gång eller vid nästa föredragning i saken. Den bör dock ha omnämnts redan denna gång. Han var en smula undrande över anledningen till att denna föredragning lämnades honom. Normalt föredrages säkerhetsfrågor för justitieministern endast då det gäller tillstånd till åtal för olovlig underrättelseverksamhet. Delvis av denna anledning ansåg justitieministern, att statsministern borde underrättas. Kanske ville justitieministern också härigenom avlasta sig en del av bördan. Möjligen var det Walberg som kom med förslaget att statsministern skulle underrättas, ty Walberg var bekymrad vid detta tillfälle.

Justitieministern meddelade, enligt vad han förklarat, försvarsministern att avsikten var att ärendet skulle föredragas för statsministern.

Justitieministern har vidare upplyst, att han härefter frågade statsministern, om denne ville ha en föredragning av ett ärende om en överste, som tjänstgjorde i UD och mot vilken riktats vaga misstankar att han kunde utgöra en säkerhetsrisk. Justitieministern minns ej, om han vid tillfället nämnde Wennerströms namn.

Statsministern har förklarat, att han erinrar sig att justitieministern någon gång under våren 1962 tog upp frågan om föredragning av en säkerhetsfråga, som rörde en högre officer.

Det bestämdes härefter, att föredragning för statsministern skulle äga rum den 9 april 1962. Denna föredragning blev emellertid inställd på grund av Ryhningers sjukdom.

En ny föredragning utsattes härefter till den 13 april 1962. Även denna föredragning blev inställd, denna gång på grund av hinder från statsministerns sida.

Någon ytterligare föredragning för statsministern utsattes ej.

Om anledningen till att frågan ej återupptogs av honom har justitieministern uppgivit, att han funnit det hela så vagt att han icke lagt det särskilt på minnet. Härtill kom enligt justitieministern, att på grund av statsministerns ohälsa under våren 1962 föredragningar för honom i speciella frågor inskränktes till ett minimum.

Statsministern har uppgivit, att han brukar föra minnesanteckningar om viktiga saker och att han för den 13 april antecknat alla de engagemang som upptagit hans tid men icke detta ärende samt att han därav har dragit den slutsatsen, att han icke hade den uppfattningen då, att detta var en viktig fråga som ovillkorligen krävde handläggning.

Försvarsministern synes ej ha underrättats om att ärendet icke, såsom avsetts, blev föredraget för statsministern.

I fråga om statsministerns underrättande i säkerhetsärenden har enligt vad utredningen utvisar olika praxis tillämpats i försvars- och inrikesdepartementen. Sålunda har försvarsministern uppgivit, att det såvitt han kunde minnas aldrig förekommit, att han informerat statsministern i något på försvarsdepartementet handlagt säkerhetsärende. Däremot har inrikesministern yttrat, att han underrättat statsministern i alla till honom framförda ärenden av säkerhetsnatur.

Den 21 mars 1962 hade Wennerström inställt sig hos Henning och framlagt ett av honom själv uppgjort förslag till generalorder, enligt vilken han skulle efter överbefälhavarens närmare bestämmande erhålla för uppdraget i UD »erforderliga militära informationer, främst avseende den senaste internationella utvecklingen inom strategi, vapentechnik och organisation». Förslaget var försett med en utsändningslista, upptagande bland annat »förvaltningarna».

Någon gång på våren 1962 synes på militärt håll ha uppkommit tankar att genom en generalorder kanalisera tillhandahållandet av all militär information till Wennerström till en enda befattningshavare, nämligen chefen för sektion II i försvarsstaben, överste Westin. Härigenom skulle man kunna avskärma Wennerström från försvarshemligheter och vinna att Wennerström anvisades endast en väg för hemliga informationer.

En överläggning angående en dylik generalorder ägde den 11 april 1962 rum mellan Henning och Hasselrot.

Henning uppsökte general Rapp för att få råd i saken. Rapp vidhöll därvid sin tidigare uttalade mening, att han ej kunde bestämma angående Wennerströms rätt till hemligt material utan tillgång till en instruktion rörande Wennerströms uppdrag.

Den 14 maj 1962 fick Wennerström företräde hos Rapp och förelade denne ett av Wennerström själv utarbetat förslag till instruktion. Förslaget innehöll synnerligen vidsträckta befogenheter för Wennerström att få hemliga informationer, även om svenska militärförhållanden. Rapp gjorde under Wennerströms besök vissa erinringar mot Wennerströms instruktionsförslag.

Efter överläggningar mellan företrädare för UD och försvarsstaben utarbetades, huvudsakligen genom försvarsstabens försorg, ett nytt förslag till instruktion med mindre omfattande innehåll än Wennerströms.

Härvid uppstod vissa svårigheter av det skälet, att departementets företrädare ej kände till misstankarna mot Wennerström och därför hade svårt att förstå behovet av en instruktion.

Vid sammanträde på UD mellan Åström, byråchefen Wilhelm Wachtmeister, förste sekreteraren Per-Urban Hjärne samt försvarsstabschefen, generalmajoren Carl-Eric Almgren, och Westin fastställdes en instruktion för Wennerström. Instruktionen upptogs i en PM, dagtecknad den 15 juni 1962. Såvitt här är av intresse innehåller denna PM följande:

»2. På basis av vunna erfarenheter bör i nedrustningsspörsmålets nuvarande läge följande ankomma på Wennerström, nämligen

att inom utrikesdepartementet biträda vid handläggningen av nedrustningsärenden;

att kontinuerligt följa och studera den internationella utvecklingen inom nedrustningsområdet;

att hålla de informationer, som har betydelse för det aktuella nedrustningsläget, överskådligt samlade och bearbetade;

att följa den internationella militära och militärtekniska utvecklingen i den mån den kan ha betydelse för olika nedrustningsförslag. Härvid bör främst NATO- och Warszawapaksstaternas militära resurser ägnas uppmärksamhet, bl. a. i vad avser styrke- och beredskapsförhållanden, baser, allmän inriktning vid avvägning av stridskrafterna, kärnvapenresurser, robot- och antirrobotvapen samt rymdforskning.»

Med skrivelse den 18 juni 1962, undertecknad av Åström, översändes memorian till FKE med anhållan, att »erforderlig generalorder måtte utfärdas i syfte att möjliggöra för Wennerström att få tillgång till de handlingar, som må bedömas erforderliga för fullgörande av hans uppdrag».

Den 27 juni 1962 utfärdades härefter en till överbefälhavaren ställd generalorder av följande lydelse:

»Delgivning av informationer

Överste *Wennerström*, FV res, som ställts till ministerns för utrikes ärendena förfogande för att biträda med handhavande av nedrustningsfrågan, må enligt överbefälhavarens närmare bestämmande genom försvarsstaben erhålla för uppdraget erforderliga informationer.»

Generalordern är undertecknad av försvarsministern med kontrasignation av Henning. Enligt avsändningslistan tillställdes ordern — förutom överbefälhavaren — UD, försvarsdepartementet, försvarsstaben, arméstaben, marinstaben, flygstaben och FOA.

Generalordern följdes den 5 juli av en försvarsstabsorder, vari bestämdes, att Wennerström skulle meddelas erforderliga informationer av chefen för sektion II.

Försvarsministern deltog, enligt vad han uppgivit, i de överväganden och överläggningar, som ledde fram till instruktionen och generalordern. Han har i anslutning härtill jämväl förklarat, *att* han deltog i diskussioner om att få en bestämd ordning för Wennerströms tillgång till handlingar men ej om instruktionens innehåll och utformning, *att* han aldrig såg instruk-

tionen eller något förslag till instruktion förrän efter Wennerströms gripande, *samt att* instruktionens innehåll ej särskilt bra överensstämmer med den uppfattning man hade om Wennerströms uppgifter, då han placerades i UD.

Undén, som var sjukledig från början av april till och med maj 1962, har uppgivit, att han under sin tid som utrikesminister ej tagit del av instruktionen. På fråga varför ärendet härom icke föredrogs för honom har Undén förklarat, att detta icke bör ha tett sig särskilt betydelsefullt för den som ej kände till bakgrunden. Han har vidare uttryckt den uppfattningen, att instruktionen ger intryck av att mera storpolitiska uppgifter ålagts Wennerström än som i själva verket var fallet.

Vad gäller delgivningen av generalordern är att märka, att avsändningslistan för denna — till skillnad från det förslag som Wennerström underställde Henning den 21 mars 1962 — icke upptog de militära förvaltningarna. Till följd härav blev generalordern icke delgiven försvarets civilförvaltning och det därunder lydande försvarets bok- och blankettförråd (FBF), som enligt den numera verkställda förundersökningen framstår såsom en av Wennerströms viktigaste källor när det gällde hans spioneriverksamhet under UD-tiden. Henning har förklarat, att — såvitt han mindes — ordern delgavs endast myndigheter där information angående misstankarna mot Wennerström tidigare lämnats någon person i chefsställning och där man således kunde beräknas uppfatta den verkliga avsikten med ordern.

I anledning av frågor som i detta sammanhang ställts till försvarsministern har denne sagt: Han är ansvarig för allt som står på en generalorder, även den därå tecknade avsändningslistan. Genom tämligen täta kontakter med Westin kunde försvarsministern följa ärendets utveckling. Han kände till den omorganisation av FBF, som skedde 1961, men var ej informerad om omfattningen av hemliga handlingar där. Han fick ingen rapport om att Wennerström besökte FBF.

Under spaningsarbetet hade Wennerströms ekonomi fortgående ägnats viss uppmärksamhet i syfte att söka utröna, huruvida familjens livsföring tydde på inkomster från »främmande håll». På sommaren 1962 sammanställdes hos polisen uppgifter härom i en PM.

Ungefär vid månadsskiftet augusti—september 1962 fick Wennerström tjänsterum i försvarsdepartementets lokaler på Fredsgatan 10. Den 5 oktober beviljade rättsrådet telefonkontroll på det nya tjänsterummet.

I augusti 1962 och senare observerade statspolisen, att Wennerström flera gånger sammanträffade med förste sekreteraren på Sovjetambassaden Baranovski, vilken officiellt sysslade med nedrustningsfrågor. Wennerströms ifrågavarande förbindelse omnämndes för försvarsministern den 24 oktober 1962.

Den 12 september 1962 erfor polisen, att Wennerström hade en radiomot-tagare av ovanligt slag, särskilt lämpad för kortvågsmottagning och mottag-

ning av telegrafi. Den 11 december 1962 avlyssnades ett telefonsamtal varvid framkom, att Wennerström hade »världens underligaste radio; det går inte att få in någonting annat än vad det nu var, bara för att han skall få upp Ryssland eller vad det var. Bara man kommer i närheten av radion, ropar han: Nää».

Den 20 september 1962 efterträddes Undén som utrikesminister av statsrådet Torsten Nilsson. Kort dessförinnan hade försvarsministern upplyst statsrådet Nilsson, att Wennerström var föremål för statspolisens uppmärksamhet. Statsrådet Nilsson fick härvid en orientering i saken och ombads att ej informera sina blivande medarbetare på UD.

En fullständig redogörelse i saken fick utrikesministern, på begäran av honom och försvarsministern, vid en föredragning den 6 december 1962. Till denna föredragning hade Belfrage blivit kallad, av allt att döma på utrikesministrernas eget initiativ. Dessutom deltog försvarsministern, Henning, Thulin och polisintendenten Per-Gunnar Vinge, den sistnämnde såsom föredragande. Till ledning för föredragningen hade upprättats en sammanställning av vad dittills förekommit, och föredragningen synes ha omfattat de relevanta omständigheterna i ärendet. Vinge har yttrat, att de värderingar statspolisen gjort ej kom fram så tydligt, som man nu efteråt skulle ha önskat.

Enligt de minnesanteckningar Vinge förde från föredragningen hade försvarsministern vid föredragningen yttrat, bland annat: Wennerström hade genom det intresse han visat för ett svenskt flygplan gått utöver sitt uppdrag i nedrustningsfrågan, något som gjort försvarsministern betänksam. Av sitt samtal med Undén före Wennerströms placering i UD hade försvarsministern fått den uppfattningen, att Wennerström ej där skulle komma i beröring med hemliga handlingar. Man hade beräknat, att Wennerström skulle gå igenom en »trave» gamla handlingar i nedrustningsfrågan.

Vid diskussion om Wennerströms tillgång till hemliga handlingar i UD sade Belfrage, enligt Vinges anteckningar, att man ej kunde vara säker på att Wennerström ej hade sådan tillgång. Belfrage har inför undersökningskommissionen tillagt, att nedrustningshandlingarna till övervägande del var av tämligen »ofarlig» karaktär, men att även ganska känsliga handlingar kunde finnas bland det som Wennerström tog del av i samband med nedrustningsfrågan.

Utrikesministern fick under föredragningen besked om att Wennerström stod under telefonkontroll och gjorde efteråt, enligt vad han uppgivit inför kommissionen, den reflexionen, att »han fann det anmärkningsvärt, att man på så vaga grunder kunde råka ut för telefonavlyssning i det här landet».

Mot slutet av sammanträdet diskuterades frågan om möjligheterna att skilja Wennerström från UD-uppdraget. Till något beslut i denna fråga kom man dock ej, utan skulle frågan ytterligare övervägas.

Utrikesministern har till undersökningskommissionen uppgivit, att hans

slutsats vid sammanträdet var att fallet var svårbedömt och att det egentligen knappast fanns »några konkreta ting att ta på, som inte kunde anses ha ett naturligt underlag».

Efter sammanträdet överlade utrikesministern med Belfrage och beslöt, att denne skulle inviga Åström, vilket också skedde samma dag. Utrikesministern har förklarat: Detta skedde trots att Thulin avrått från att flera skulle invigas i misstankarna. Han och Belfrage ansåg möjligheterna att iakttaga Wennerström vara små, om icke Åström informerades. Han hade dock icke mot Thulins avrådande velat underrätta någon ytterligare på UD, t. ex. ambassadör Alva Myrdal, ehuru han ansåg det önskvärt.

I fortsättningen höll Belfrage kontakt med Thulin om fallet Wennerström och underrättade fortlöpande utrikesministern när något anmärkningsvärt förekom.

Någon av de sista dagarna i februari 1963 lyckades Wennerström av den tillfälligt tjänstgörande chefen för sektion II i försvarsstaben — vilken icke var invigd i misstankarna — få låna en kvalificerat hemlig rapport från inspektören för rikets befästningar. Genom telefonkontrollen fick statspolisen kännedom härom och underrättade försvarsstabens inrikesavdelning. Under en förevändning kunde man få tillbaka handlingen. I april sökte Wennerström på nytt få låna samma handling, men möttes av avböjande besked.

Under första kvartalet 1963 besökte Wennerström flera gånger FKE och ställde då en hel del frågor rörande sekretessbelagda förhållanden. Detta rapporterades av Bondeson till polisen.

Den 1 april 1963 avlöstes Bondeson på FKE av majoren Sven Björck, som då informerades i Wennerströmärendet.

Vid inspektion på FBF i maj och juni 1963 fick säkerhetspolisen veta, att Wennerström lånat ett flertal hemliga publikationer där och att lånen skett under omständigheter i övrigt, som ansågs ägnade att stärka misstankarna mot honom.

Ett sammanträffande mellan riksåklagare Walberg och Thulin i början av maj 1963 — varvid Thulin för övrigt förklarade, att han »trots allt innerst inne» trodde Wennerström var oskyldig — ledde till att ärendet för Walberg fick ny aktualitet. Walberg tog kontakt med Ryhninger, och de hade en överläggning, varefter de — den 13 maj 1963 — besökte justitieministern, som fick en översiktlig redogörelse för vad statspolisen erfarit sedan föregående föredragning för honom.

Under polisens spaningsarbete hade flera gånger ingående diskuterats och undersökts möjligheter att etablera någon kontakt i Wennerströms närhet. Redan i februari 1962 hade övervägts, att polisen skulle närma sig familjen Wennerströms hemhjälp. Med hänsyn till riskerna för spaningsarbetet hade man då avstått från denna tanke. På våren 1963 återkom man härtill, och den 16 maj 1963 tog man efter vissa förberedelser kontakt med

hemhjälpen. Under de följande veckorna fram till Wennerströms gripande lämnade denna till polisen ett flertal upplysningar, vilka var i hög grad ägnade att ytterligare skärpa och befästa misstankarna mot Wennerström.

Den 12 juni 1963 gjorde Ryhninger en föredragning i ärendet för justitieministern. Ett ingripande bedömdes då vara nära förestående. Här om underrättade justitieministern försvarsministern och utrikesministern. Statsministern var i Italien, och inrikesministern var bortrest för dagen.

På kvällen den 19 juni förklarade Ryhninger Wennerström anhållen, och på morgonen den 20 juni 1963 greps han på väg till sin arbetsplats.

På grundval av Wennerströms erkännanden under förundersökningen har åklagarmyndigheten i Stockholm enligt stämningsansökan den 31 mars 1964 yrkat ansvar å Wennerström jämlikt 8 kap. 4 och 5 §§ samt 25 kap. 5 § strafflagen för grovt spioneri i förening med åsidosättande av tjänsteplikt enligt följande tre gärningsbeskrivningar:

1. Wennerström har under tiden januari 1949—januari 1952, under vilken tid han tjänstgjorde som flygattaché vid svenska ambassaden i Moskva, med uppsåt att gå Sovjets underrättelsetjänst tillhanda och med åsidosättande av sin tjänsteplikt samt mot ersättning i penningar obehörigen anskaffat och till nämnda underrättelsetjänst utlämnat handlingar innefattande uppgifter rörande vårt lands försvar, vilkas uppenbarande för berörda makt medfört synnerligt men för försvaret.

2. Wennerström har under tiden april 1952—maj 1957, under vilken tid han tjänstgjorde som flygattaché vid svenska ambassaden i Washington, med uppsåt att gå Sovjets underrättelsetjänst tillhanda och med åsidosättande av sin tjänsteplikt samt mot ersättning i penningar anskaffat, fotograferat och till nämnda underrättelsetjänst utlämnat uppgifter rörande vårt lands försvar, vilkas uppenbarande för berörda makt medfört synnerligt men för försvaret.

3. Wennerström har under tiden den 1 oktober 1957—den 19 juni 1963, under vilken tid han tjänstgjorde dels som sektionschef vid försvarets kommandoexpedition (den 1 oktober 1957—den 30 september 1961) dels ock som sakkunnig i UD (den 1 oktober 1961—den 19 juni 1963) med uppsåt att gå Sovjets underrättelsetjänst tillhanda och med åsidosättande av sin tjänsteplikt samt mot ersättning i penningar anskaffat, fotograferat och i avsevärd omfattning till nämnda underrättelsetjänst utlämnat uppgifter rörande vårt lands försvar, vilkas uppenbarande för berörda makt medfört synnerligt men för försvaret.

Åklagaren har till stöd för sitt påstående, att Wennerströms gärningar medfört synnerligt men för rikets försvar, åberopat utlåtanden av överbefälhavaren den 28 februari 1964 och av chefen för försvarsstaben den 23 mars 1964.

Målet mot Wennerström är för närvarande beroende på prövning av Stockholms rådhusrätt.

A

Vid granskningen av olika statsråds befattning med Wennerströmaffären — otvivelaktigt det allvarligaste spionerifall som inträffat i vårt land i modern tid — har utskottet enhälligt funnit anledning icke förekomma att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.

B

Inom utskottet har yrkanden om anmärkning enligt § 107 regeringsformen framställts dels mot statsrådet och chefen för försvarsdepartementet Sven Andersson, vilket yrkande av utskottet avslagits (I), dels mot förutvarande ministern för utrikes ärendena Östen Undén, vilket yrkande av utskottet bifallits (II).

Utskottets överväganden beträffande nämnda båda statsrådsledamöters befattning med Wennerströmaffären och de skiljaktiga meningar som härutinnan framförts inom utskottet redovisas nedan under I respektive II.

I

Den företagna utredningen har, som redan sagts, visat, att det direkta huvudansvaret för Wennerströmaffärens handläggning inom statsrådet åvilat chefen för försvarsdepartementet. Ärendet har fortlöpt under en följd av år. Utskottet har granskat ärendets handläggning under hela denna tidsperiod, vilket inneburit, att granskningen blivit mera omfattande än som vanligen förekommer. Innan utskottet ingår på enskildheterna i sin bedömning, vill utskottet därför något ange de allmänna synpunkter, vilka utskottet funnit böra beaktas vid dess granskning.

Det har för utskottet framstått som uppenbart, att handläggningen av säkerhetsärenden alltid måste vara förenad med stora vanskligheter. Åtskilliga hänsyn måste iakttagas, vilka kan verka i olika riktning. Som det primära måste självfallet framstå att beakta betydelsen för rikets säkerhet av att framkomna misstankar må vara berättigade. Mot detta säkerhetsintresse står den berörde enskildes intresse av att icke tillfogas skada till följd av obefogade misstankar för illojalitet. Vidare gör sig spaningsintresset gällande, vilket i första hand, liksom den enskildes intresse, regelmässigt talar för att kännedom om framkomna misstankar ges en ytterligt begränsad spridning. Avvägningen av dessa och andra motstående hänsyn kräver överväganden av utomordentligt vansklighet och grannliga beskaffenhet. Vad utskottet haft att bedöma har varit, i vad mån de ställningstaganden, som skett från berörda statsråds sida, varit grundade på sådana avvägningar av de

olika inverkanade synpunkterna, att rikets sannskyldiga nytta blivit iakttagen.

Vad särskilt gäller Wennerströmaffären förelåg ett flertal omständigheter, som i hög grad försvårade varje ställningstagande. Detta har understrukits av såväl juristkommissionen som den parlamentariska nämnden. Frågan var om en befattningshavare i hög tjänsteställning, vilken i händelse av illojalitet kunde, som visat sig vara fallet, åsamka landet betydande skada men som också till följd av sin ställning och tjänst lätt kunde, då han väl blivit föremål för uppmärksamhet, väcka misstankar, där grund saknades. Juristkommissionen, som haft till uppdrag bl. a. att utreda orsakerna till att den spioneriverksamhet, vartill Wennerström erkänt sig skyldig, kunnat fortgå under en lång följd av år, har för sin del uttalat, att detta förhållande knappast är anmärkningsvärt, utan att det snarare är ägnat att förvåna, att Wennerström alls kunnat avslöjas. Utskottet ansluter sig till denna uppfattning.

Vid utskottets bedömning har avgörande vikt måst läggas vid styrkan av de misstankar, som vid varje tidpunkt förelåg mot Wennerström. Härvid har de uppfattningar, som uttalats av de för spaningsarbetet ansvariga befattningshavarna, syntts böra tillmätas stor betydelse. Det måste nämligen enligt utskottets mening vara naturligt, att dessa uppfattningar blir grundläggande för statsrådets bedömning, när ett säkerhetsärende föres upp på statsrådsplanet.

Efter dessa allmänna synpunkter övergår utskottet till att redovisa sin bedömning av statsrådet Anderssons handläggning av Wennerströmaffären.

Statsrådet Andersson underrättades under år 1959, sannolikt i november eller december, första gången om att vissa misstankar förelåg mot Wennerström och erhöi den första verkliga föredragningen därom i januari 1960. Juristkommissionen har funnit naturligt, om bedömningen vid detta tillfälle var att ringa grund fanns för misstankar. Av utredningen framgår, att en dylik uppfattning delgavs statsrådet. Utskottet har icke kunnat finna fog för en annan bedömning.

Juristkommissionen har vidare uttalat, att den med hänsyn till misstankarnas vaghet ej ansett det ägnat att förvåna, att vid ifrågavarande tidpunkt icke mera allvarligt övervägdes att skilja Wennerström från hans befattning vid FKE. Utskottet delar denna uppfattning. Utskottet har heller icke kunnat finna, att det skulle ha varit meningsfyllt att återkalla det uppdrag, som Wennerström erhöi att vara föredragande i internationella robot- och kärnvapenfrågor. Med hänsyn till att detta uppdrag lämnats muntligen och uppenbarligen sammanhängande med Wennerströms tjänst, synes det också tveksamt, om han över huvud kunnat skiljas från detsamma på ett naturligt sätt, så länge han kvarstod vid FKE. Någon föredragning förekom ej efter vintern 1960/61.

Vad som kunde begäras av statsrådet Andersson i hans egenskap av chef

för det departement, där Wennerström var anställd vid ifrågavarande tid, var enligt utskottets mening, att han noga följde ärendets utveckling för att bli underrättad, om några sådana nya omständigheter tillkom, som borde föranleda förnyade överväganden från hans sida. Av utredningen framgår, att så skedde. Vid ett flertal tillfällen under år 1960 och början av år 1961 förekom överläggningar i ärendet mellan statsrådet och de för spaningsarbetet ansvariga befattningshavarna. Även chefen för FKE var insatt i ärendet och överlade därom med statsrådet. Utskottet har ytterligare noterat, att jämväl cheferna för FKE:s armé- och marinsektioner kände till misstankarna mot Wennerström.

Från november 1959 var telefonkontroll anordnad mot Wennerström efter medgivande av Stockholms rådhusrätt, som meddelade förnyade beslut i ärendet månatligen, till dess Wennerström greps. Vederbörande domare fastställde därmed, att enligt hans uppfattning lagens krav på skälig misstanke för spioneri alternativt olovlig underrättelseverksamhet var uppfyllt vid varje tidpunkt. Av utredningen framgår, att statsrådet ej erhöll kännedom om att telefonavlyssning förekom förrän under våren 1961, och att han icke heller då underrättades om saken direkt av spaningsledningen utan själv slöt sig därtill genom vad som i övrigt yppades. Såsom juristkommissionen anfört borde vetskap om beslutet ej ha påverkat omdömet om de föreliggande omständigheterna.

I april månad 1961 sökte Wennerström, som den 1 oktober samma år skulle träda i pension och därmed lämna FKE, arvodesbefattningen som chef för flygstabens expedition. Flygvapenchefen, som hade att tillsätta befattningen, ansåg sig böra förordna denne såsom den mest meriterade sökanden.

Wennerströms ifrågavarande ansökan gällde en ur säkerhetssynpunkt mycket ömtålig tjänst med hänsyn till att befattningshavaren utan kontroll hade tillgång till en stor mängd ytterst hemliga försvarshandlingar.

De angivna omständigheterna har föranlett, att statsrådet Anderssons åtgöranden i Wennerströmärendet under våren 1961 varit föremål för utskottets särskilda uppmärksamhet.

Av utredningen framgår, att statsrådet Andersson under våren 1961 visade betydande aktivitet i Wennerströmärendet. Ett flertal överläggningar fördes under kort tid med olika befattningshavare. Utgången blev, att Wennerström ej erhöll befattningen vid flygstaben utan i stället i slutet av juni månad förordnades att biträda i UD som militär expert i nedrustningsfrågan. Utredningen visar även, att Wennerström redan från halvårsskiftet kom att ägna sig åt det nya uppdraget och endast i alltmer begränsad omfattning åt arbete vid FKE.

För bedömningen av statsrådet Anderssons handlande vid ifrågavarande tid är enligt utskottets mening av stor betydelse, att uppdraget i UD — även med hänsyn tagen till den ställning utåt som uppdraget måste antas för-

läna sin innehavare — vid ett objektivt bedömande måste klart framstå såsom ur säkerhetssynpunkt mindre farligt än icke blott befattningen vid flygstaben utan även tjänsten vid FKE. Med hänsyn härtill synes det utskottet tydligt, att Wennerströms övergång från FKE till UD borde uppfattas som ägnad att väsentligt minska de risker för rikets säkerhet som han kunde anses innebära till följd av de mot honom framkomna misstankarna.

Med avseende å övervakningen av Wennerström vid ifrågavarande tid har utskottet noterat, att chef för FKE dåmera, sedan oktober 1960, var förutvarande chefen för sektion II i försvarsstaben, vilken i sistnämnda befattning varit en av de personer, som tidigast och närmast blivit insatta i misstankarna mot Wennerström.

Det synes sålunda utskottet tydligt, att de åtgärder, som under våren 1961 vidtogs av statsrådet Andersson, var ägnade att minska den säkerhetsrisk, som Wennerström utgjorde, och att övervakningen icke kan föranleda någon anmärkning. Frågan är emellertid, om de vidtagna åtgärderna kan anses ha varit till fyllest, eller om statsrådet, med hänsyn till de mot Wennerström framkomna misstankarna, bort hindra denne från att efter pensioneringen över huvud erhålla något uppdrag.

Vid besvarande av sistnämnda spörsmål har man enligt utskottets mening att antaga att Wennerström skulle av flygvapenchefen ha förordnats till den sökta befattningen som expeditionsofficer, därest icke statsrådet Andersson funnit ett annat arbete åt Wennerström. Hade icke Wennerström erhållit ett annat uppdrag, hade han sålunda, därest misstankarna mot honom var oberättigade, tillfogats personlig skada genom statsrådets ingripande. Juristkommissionen framhåller, att misstankarna mot Wennerström icke var av den grad, att de motiverade att han behandlades på ett sätt som kränkte hans rätt. Som utskottet ovan uttalat förutsätter statsrådets handläggning av säkerhetsärenden av detta slag avvägningar av flera varandra motstående synpunkter, däribland den berörde enskildes intresse. Detta intresse måste naturligtvis ofta vika, men detta kan icke få ske utan att verkliga skäl därför föreligger och ej utan noggrant övervägande. Avgörande för bedömningen av statsrådet Anderssons ställningstagande i detta fall måste därför vara de mot Wennerström riktade misstankarnas styrka vid den ifrågavarande tidpunkten. Härmed bör jämföras juristkommissionens bedömning, att de omständigheter, som i maj 1961 förelåg mot Wennerström, var praktiskt taget desamma som förut. Det bör vidare till belysning av misstankarna framhållas, att spaningsledningen på försommaren 1961 synes ha avsett att låta telefonavlyssningen upphöra, då Wennerström avgick från FKE. Därmed torde såsom juristkommissionen påpekar ärendet ha kommit att nedläggas.

Mot bakgrunden av de uppfattningar rörande Wennerströmärendet, som sålunda allmänt hystes våren 1961 och som framfördes till statsrådet Andersson, synes det utskottet med klart fog ha kunnat hävdas, att statsrådet

behandlat Wennerström inkorrekt, därest han genom ingripande hos flygvapenchefen hindrat honom från att erhålla den befattning, som han sökt och på grund av sina meriter bort erhålla, utan att kompensera honom med ett annat uppdrag.

De frågor, som närmast uppställer sig, är om Wennerström bort få behålla uppdraget i UD, och om erforderliga åtgärder företogs för att begränsa de med detta hans uppdrag förenade riskerna.

För bedömningen av dessa spørsmål är utgångspunkten, att Wennerström trädde i pension den 1 oktober 1961. Det synes utskottet uppenbart, att han knappast kunnat med en naturlig motivering skiljas från sitt uppdrag redan kort tid efter denna dag. Av vad som upplysts under utredningen, särskilt av dåvarande ministern för utrikes ärendena och befattningshavare i UD, har vidare framgått, att nedrustningsfrågan så småningom erhöll sådan ökad aktualitet, att dess handläggning blivit ett fortlöpande ärende av betydande vikt inom UD. Det har även utretts, att någon lämplig ersättare för Wennerström icke stått till buds, och att denne skötte sina uppgifter väl inom UD. Härav följer, att det icke varit möjligt att skilja Wennerström från hans uppdrag under förebärande, att hans tjänster icke var behövliga eller att uppgifterna funnits böra överföras till en därför mera lämpad person. Man måste vidare enligt utskottets mening fasthålla vid vad ovan sagts om spaningsledningens åsikt, att Wennerström skulle behandlas korrekt, vilket innebar, att han ej utan särskilda skäl borde fråntagas det uppdrag han erhållit som compensation, då han till följd av statsrådet Anderssons ingripande ej erhöll befattningen vid flygstaben. Det synes av utredningen ha framgått, att vid denna tidpunkt något annat och lämpligare uppdrag för Wennerström än det i UD icke stod till buds.

De anförda omständigheterna måste enligt utskottets mening leda till den bedömningen, att Wennerström svårligen kunnat entledigas från uppdraget i UD, utan att han insett skälet därför eller blivit underrättad därom. Ett entledigande skulle vidare ha inneburit, att Wennerström, därest misstankarna mot honom var oberättigade, icke blivit korrekt behandlad.

Viktiga skäl talade sålunda enligt utskottets mening för att Wennerström fick behålla uppdraget i UD, trots den säkerhetsrisk som låg däri, att misstankarna kunde vara befogade.

Från hösten 1961 tillkom omständigheter, som väckte nya misstankar mot Wennerström, bl. a. hans lån av hemliga handlingar i september 1961 och i mars 1962. Om vad som inträffade gjorde sig statsrådet Andersson kontinuerligt underrättad och förde åtskilliga överläggningar därom med berörda befattningshavare. Emellertid befanns sålunda vad som framkom ej utgöra tillräcklig grund för att skilja Wennerström från uppdraget i UD. Juristkommissionen har för sin del sammanfattningsvis gjort följande uttalande om styrkan av de misstankar, som vid olika tidpunkter förelåg mot Wennerström:

Att mera koncist angiva med vilken styrka de gjorda iakttagelserna vid olika tidpunkter talade för att misstankarna mot Wennerström var befogade låter sig numera knappast göra. Härför torde krävas en ouppnåelig förmåga att helt frigöra sig från den nu vunna kunskapen om Wennerströms skuld och om de skilda iakttagelsernas verkliga innebörd. Allt detta var nämligen höljt i dunkel för dem som då hade att taga ståndpunkt, och den som nu vill se saken med deras ögon har därför att helt oberoende av vad som numera är känt pröva bevisläget vid varje tidpunkt. Om uppgiften att bedöma i vad mån de gjorda iakttagelserna verkligen var grave- rande för Wennerström ställde sig utomordentligt vanskelig då, så är det som nämnts nu i efterhand knappast möjligt att rätt avgöra hur situationen framstod eller borde framstå. Det är med hänsyn härtill tydligt, att synnerlig försiktighet måste iakttagas vid bedömandet av bevisläget under ifrågavarande tidsperiod.

Det är också angeläget understryka, att den metod, som kommissionen använt i den föregående redogörelsen för omständigheterna i saken, lätteligen kan ge läsaren det intrycket att Wennerström bort långt före anhållan- det tydligt framstå såsom skyldig. Uppräkningen av en rad fakta, av vilka enligt vad man numera vet många var av graverande art, är otvivelaktigt ägnad att föranleda en sådan uppfattning. Denna torde dock i själva verket vara felaktig, något som får anses framgå redan därav att alla de som under år 1962 hade att taga ställning till fallet Wennerström synes ha varit ytterst ovissa om hur det borde bedömas; åtskilliga lutade säkert ofta åt den uppfattningen att han var oskyldig — jämför Thulins yttrande till Walberg så sent som i maj 1963 (kap. 64). Populärt uttryckt förhöll det sig väl mestadels så på initierat håll, att man knappast kunde tänka sig, att Wennerström verkligen var spion, men å andra sidan inte riktigt visste vad man skulle tro.

Denna juristkommissionens uppfattning vinner otvivelaktigt bekräftelse av vad genom utredningen framkommit. Situationens mångtydighet belyses enligt utskottets mening särskilt väl av att statspolisen i november 1961 antecknade, att det kunde verka som om misstankarna mot Wennerström hade uttunnats, men att de gamla skälen kvarstod, och av att föredrag- ningen den 22 mars 1962 enligt flera uttalanden kom till stånd bl. a. enär den domare, som medgett telefonavlyssningen, dåmera förklarar sig vara tveksam, om denna kontroll kunde få fortsätta.

Utskottet har icke kunnat göra någon annan bedömning av misstankar- nas styrka under den ifrågavarande tiden än den av juristkommissionen uttalade. Det är uppenbart, att statsrådet Andersson ställts inför en vansk- lig avvägningsfråga, då det gällt att avgöra, om Wennerström borde entle- digas från sitt uppdrag eller icke. Att verkliga överväganden skedde vid ett flertal tillfällen har klarlagts genom utredningen. Det framgår att något förslag om Wennerströms skiljande från uppdraget icke framfördes till statsrådet Andersson. Däremot framfördes från militärt håll starka önske- mål om att ärendet skulle fullföljas så att klarhet kunde vinnas i fallet. Med hänsyn till de omständigheter, som här angetts, sålunda förutom miss- tankarnas underlag och styrka även anspråken på korrekt behandling samt

att ett entledigande skulle medföra ärendets nedläggande, har utskottet icke kunnat finna fog för erinran mot det ställningstagande, vartill statsrådets överväganden ledde.

Otvivelaktigt krävde emellertid Wennerströmärendet oavlätlig uppmärksamhet och vaksamhet från statsrådet Anderssons sida. Utskottet har granskat vad utredningen gett vid handen rörande de åtgärder, som av statsrådet vidtogs i ärendet. Utskottet har därvid funnit klart bestyrkt, att statsrådet, som redan ovan sagts, noga följde ärendet i dess olika utvecklingskedan i nära samverkan med spaningsledningen. Det har också blivit utrett, att åtskilliga åtgärder vidtogs för att begränsa Wennerströms möjligheter att åtkomma hemligt material och därmed i händelse av illoljalitet skada riket. Kring årsskiftet 1961/62 var sålunda ett tjugotal militära befattningshavare orienterade om misstankarna mot Wennerström. Juristkommissionen har också fastställt, att Wennerströms möjligheter att utbekomma hemliga försvarshandlingar synes ha varit starkt beskurna under UD-tiden. Wennerströms lån av hemliga handlingar i september 1961 och mars 1962 uppmärksammades omedelbart och föranledde motåtgärder. Ett undantag bildar FBF, vilket enligt vad utredningen visar har varit en betydelsefull informationskälla för Wennerström under UD-tiden. Av utredningen framgår, att i spaningsarbetet i Wennerströmaffären deltagande befattningshavare vid flera tillfällen, tidigast i december 1961, mottagit underrättelser om Wennerströms kontakter med FBF. Av utredningen framgår vidare, att underrättelser om Wennerströms kontakter med FBF icke delgivits statsrådet Andersson. Med hänsyn härtill kan statsrådet icke lastas för att några åtgärder icke vidtogs med avseende å FBF. De åtgärder, som från hans sida i olika andra avseenden vidtogs, har enligt utskottets mening motsvarat de krav, som bör uppställas.

Sammanfattningsvis vill utskottet uttala, att det vid sin granskning av detta ärende — vilket i fråga om utredningens omfattning och noggrannhet intager en särställning bland de ärenden, som varit föremål för granskning med hänsyn till 106 och 107 §§ regeringsformen — icke funnit anledning till anmärkning mot statsrådet Andersson. Denna sin uppfattning vill utskottet för riksdagen

anmäla.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet har herr *Torsten Andersson*, fru *Segerstedt Wiberg* samt herrar *Sveningsson*, *Dahlén*, *Hernelius*, *von Friesen*, *Larsson* i Luttra, *Hamrin* i Jönköping, *Braconier* och *Annars* på denna punkt anmält skiljaktig mening och ansett, att utskottets yttrande bort ha följande lydelse:

Försvarsminister Sven Andersson erhöi, troligen i slutet av år 1959, viss information av säkerhetspolisen om misstankarna mot Wennerström. En

mera fullständig föredragning i ärendet ägde rum den 4 januari 1960. Utredningen visar att försvarsministern icke i anledning av vad sålunda meddelats honom vidtog några konkreta åtgärder i syfte att begränsa de med Wennerströms anställning på försvarets kommandoexpedition förenade riskerna.

Visserligen synes misstankarna vid denna tid icke ha varit särskilt starka, och rådhusrättens beslut om telefonkontroll, som innebar en strängare bedömning av misstankarna, har — såvitt utredningen utvisar — icke då delgivits försvarsministern. Redan den omständigheten, att statspolisintendenten och chefen för sektion II i försvarsstaben tillsammans uppsökte försvarsministern för att underrätta honom om att Wennerström ansågs som en säkerhetsrisk borde dock ha tett sig alarmerande, särskilt med hänsyn till arten och omfattningen av de hemliga försvarshandlingar som passerade Wennerström i hans tjänst. Enligt utskottets mening hade möjligheterna till en begränsning av detta material bort närmare undersökas. I varje fall hade försvarsministern bort återkalla det uppdrag såsom särskild föredragande i robot- och kärnvapenfrågor, som Wennerström, enligt vad försvarsministern vid föredragningen den 4 januari meddelade, sedan någon tid innehade. Detta uppdrag synes nämligen ha försvårat övervakningen av Wennerström genom att det gav honom en till synes naturlig motivering att efterfråga och taga del av material, som han eljest ej haft behov av i sin tjänst. Ett återkallande av Wennerströms uppdrag hade, sedan frågan om inköp av robotar till det svenska försvaret under år 1960 i huvudsak avgjorts, ej behövt väcka uppmärksamhet.

Vidare borde försvarsministern ha sett till att säkerhetschefen i departementet oavsett personalbyte på denna befattning fortlöpande var informerad i ärendet.

Såsom framgår av utredningen fick försvarsministern senast på våren 1961 kännedom om att Wennerström var föremål för telefonavlyssning. Försvarsministern har förklarat, att han vid ifrågavarande tid ej känt till de legala förutsättningarna för telefonkontroll och att han skaffat sig kännedom härom först efter Wennerströms gripande. Vad sålunda upplysts måste betecknas som synnerligen anmärkningsvärt särskilt som försvarsministern själv har ansvaret för handläggningen av ett stort antal säkerhetsärenden.

Wennerström, som den 30 september 1961 skulle träda i pension, sökte på våren 1961 en ledigförklarad arvodesbefattning som expeditionsofficer i flygstaben. Ansökningen väckte uppmärksamhet, emedan befattningen var avsedd för kapten eller major. Wennerström var formellt överlägsen sina medsökande till tjänsten. Denna bedömdes ge innehavaren obegränsad tillgång till hemliga militära handlingar inom flygstaben, och säkerhetspolisen anhöll om försvarsministerns medverkan till att Wennerström icke skulle få denna tjänst. Med Wennerström jämställda officerare kan ofta påräkna

arvodesbefattningar efter pensioneringen. Annan lämplig tjänst än den ledigförklarade stod ej omedelbart till förfogande för Wennerström. Då utrikesminister Undén efterhört, huruvida försvarsministern kunde ställa till UD:s förfogande en språkkunnig officer som militär expert i nedrustningsfrågan, föreslog försvarsministern, efter att ha orienterat statspolisintendenten, att Wennerström skulle erhålla denna befattning.

Wennerström ansågs vid tjänstgöringen på UD få mindre möjligheter än såsom expeditionsofficer i flygstaben att komma åt militära hemliga handlingar. Han erhöll ej heller automatiskt tillgång till dylika handlingar i samma utsträckning som på FKE. På grund av sin tidigare tjänsteställning och med stöd av uppdraget i UD hade han dock möjligheter att taga del av hemliga handlingar såväl inom UD som från militära myndigheter. Utsikten för Wennerström att åtkomma hemligt material inom UD gynnades av där tillämpad ordning för personalens tillgång till konfidentiella handlingar. Försvarsministern påtog sig, som han senare förklarat, ansvaret för Wennerströms placering i utrikesdepartementet.

Även om UD-uppdraget var ur säkerhetssynpunkt mindre farligt än befattningen i flygstaben måste det enligt utskottets mening likväl anses ha varit förenat med sådana risker, att Wennerström icke bort erhålla uppdraget.

Försvarsministern har icke i tillbörlig grad beaktat de risker, som UD-uppdraget otvivelaktigt medförde och som möjliggjort för Wennerström att även under UD-tiden till Sovjetunionen utlämna ett flertal hemliga handlingar av synnerlig betydelse för rikets försvar. Härpå tyder icke minst den redogörelse Thulin inför juristkommissionen lämnat om hur UD-uppdraget beskrevs för honom, samt det intryck inrikesministern enligt egen uppgift fått av uppdragets karaktär så sent som vid föredragningen den 22 mars 1962.

När försvarsministern ändock lät Wennerström få uppdraget som militär expert i nedrustningsfrågan i utrikesdepartementet, hade det ålegat försvarsministern att se till, att Wennerströms arbetsuppgifter blev noggrant angivna och klart begränsade samt att en effektiv övervakning av honom kunde anordnas.

Några anstalter i ovan angivna hänseende vidtog emellertid försvarsministern icke. I fråga om arbetsuppgifterna har han sålunda icke till utrikesministern framfört bestämda önskemål om en precisering utan blott vid ett par tillfällen hört sig för om vad Wennerström faktiskt sysslade med. Först på våren 1962 utfärdades inom UD en skriftlig instruktion för Wennerström och då närmast såsom ett led i en aktion för att avskärma Wennerström från försvarshemligheter och för att kanalisera de för hans arbete erforderliga militära informationerna genom en enda befattningshavare inom försvaret. Ehuru försvarsministern utfärdade härför erforderlig generalorder och deltog i vissa av de överväganden och överläggningar som ledde

fram till instruktionen, tog han ej någon befattning med utformningen av denna. Han tog ej ens del av den förrän efter Wennerströms avslöjande.

Vad gäller övervakningen av Wennerström i UD omöjliggjordes i praktiken all sådan övervakning genom att ingen information gavs till någon enda tjänsteman i UD. Detta grundade sig visserligen på statspolisintendentens rekommendation, men som förut nämnts har försvarsministern när han beskrev UD-uppdraget för Thulin undervärderat de med uppdraget förenade riskerna.

Den nyssnämnda generalordern blev enligt därå tecknad avsändningslista icke delgiven försvarets civilförvaltning och kom därför icke heller till försvarets bok- och blankettförråds kännedom. Detta var olyckligt, eftersom det ej kan uteslutas, att ordern, om så skett, kunnat hindra Wennerström från att få ut handlingar där. För generalorderns avsändningslista, liksom för dess innehåll i övrigt, är försvarsministern enligt egen uppgift ansvarig.

Sedan Wennerström börjat sin tjänstgöring på UD inträffade efter hand händelser som skärpte misstankarna mot honom. Främst avses här händelserna i september 1961 och mars 1962, vilka enligt försvarsministerns eget uttalande var av oroande karaktär. Vad som inträffade i september 1961 har av försvarsministern betecknats som en »vändpunkt» i ärendet. Såsom juristkommissionen uttalat kan de iakttagelser som därefter gjordes icke ha verkat lugnande. Ovissheten om den närmare innebörden av Wennerströms uppdrag i UD lyckades försvarsministern icke undanröja, och den vållade vid upprepade tillfällen svårigheter att bedöma, huruvida Wennerströms önskemål att få tillgång till olika hemliga försvarshandlingar kunde anses legitima eller ej.

Även om försvarsministern icke från början insett de risker ur säkerhets-synpunkt som var förenade med Wennerströms uppdrag i UD, borde i allt fall denna utveckling av ärendet ha klargjort för försvarsministern, att placeringen i UD icke var lämplig och att man därför måste finna någon annan lösning än att ha Wennerström placerad där. Av utredningen framgår också, att åtminstone vid två tillfällen under beredningar inför försvarsministern övervägdes, om icke Wennerström borde skiljas från UD-uppdraget. Något beslut därom fattades dock ej.

Enligt utskottets mening borde försvarsministern — särskilt med hänsyn till de oerhörda risker det kunde innebära för landets försvar om Wennerström alltfört sysselsattes med frågor, som hade försvarsanknytning — senast på våren 1962 ha bringat Wennerströms uppdrag att upphöra.

På grund av de felbedömningar och försummelse som enligt det ovan anförda ligger statsrådet och chefen för försvarsdepartementet Sven Andersson till last har utskottet mot honom framställt anmärkning jämlikt § 107 regeringsformen för det han vid sin befattning med Wennerströmärendet icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, vilket utskottet vill för riksdagen anmäla.

II

Vid den tidpunkt, då Wennerström knöts till UD, var professor Östen Undén minister för utrikes ärendena. Han lämnade detta ämbete i september 1962, då han avgick ur statsrådet.

Innan Wennerström började tjänstgöra vid UD fick Undén en summarisk information om misstankarna mot Wennerström. Den 10 oktober 1961 blev härefter Undén av försvarsministern ingående informerad i Wennerström-affären.

Vid bedömandet av Wennerströms tjänstgöring i UD bör Undén ha tagit i betraktande att dennes grad, tidigare militära verksamhet samt uppdrag i UD förlänade Wennerström en ställning inom departementet och utåt, som gav honom möjligheter att få taga del av hemliga handlingar såväl inom UD som från militära myndigheter. Härtill kom att utsikterna för Wennerström att åtkomma hemligt material inom UD gynnades av där tillämpad ordning för personalens tillgång till konfidentiella handlingar.

Särskilt nu nämnda förhållanden gjorde att Wennerströms tjänstgöring i UD — om han var spion — var förenad med betydande risker för rikets säkerhet. För utrikesministern bör det därför — i vart fall efter den 10 oktober 1961 — ha bedömts såsom angeläget i första hand att i samråd med försvarsministern söka bringa Wennerströms uppdrag i UD till upphörande snarast samt i andra hand att begränsa de med Wennerströms tjänstgöring där förenade riskerna. Härvid borde Undén ha granskat gällande säkerhetsbestämmelser med tanke på huru dessa kunde väntas fungera, där est Wennerström verkligen var underrättelseman. I samband härmed borde Undén jämväl ha övervägt, huruvida Wennerströms närvaro i departementet påkallade särskilda säkerhetsåtgärder i form av regler eller direktiv. Utredningen visar emellertid att Undén under sin tid som verkschef i departementet ej vidtog några som helst försiktighetsmått av nu antytt slag.

För att ytterligare minska riskerna med Wennerströms tjänstgöring samt underlätta övervakningen av denne hade det uppenbarligen erfordrats att viss personal inom UD blev informerad om misstankarna mot Wennerström. Utskottet syftar här främst på *dels* kabinetssekreteraren, som var säkerhetschef i departementet, *dels* ytterligare någon av utrikesministerns närmaste medarbetare och någon medlem av den arbetsgrupp i nedrustningsfrågan, vari Wennerström deltog, *dels* dåvarande statsrådet Sven af Geijerstam, när denne under Undéns frånvaro i anledning av FN-uppdrag och sjukdom skulle tjänstgöra som utrikesminister. Att ombesörja en information av nu berörd omfattning var så mycket viktigare, som säkerhetspolisen kunde antagas ej äga några möjligheter att övervaka Wennerströms verksamhet inom departementet. Den omständigheten att statspolisintendenten Thulin avrådde från varje information borde Undén såsom verkschef ej ha tillmätt avgörande vikt.

Som framgår av utredningen blev emellertid under Undéns tid som utrikesminister icke någon av hans medarbetare underrättad om att Wennerström var en säkerhetsrisk. Undéns ifrågavarande underlåtenhet ledde bland annat till den beklagliga konsekvensen att någon övervakning av Wennerström på UD icke ägde rum.

Utredningen har visat att det hos dem som var engagerade i arbetet med övervakningen av Wennerström rådde ovisshet om den närmare innebörden av hans uppdrag i UD samt att detta vållat svårigheter att bedöma huruvida hans önskemål att få tillgång till olika handlingar kunde anses legitima eller ej. Såsom juristkommissionen framhållit var iakttagelserna rörande Wennerström ägnade att skärpa misstankarna mot honom men kunde också ha sin förklaring just i UD-uppdraget. Från statspolisens sida framställdes flera gånger önskemål till försvarsministern om en precisering av uppdraget, och försvarsministern gjorde i sin tur förfrågningar hos utrikesministern. Dessa förfrågningar ledde ej till ett klarläggande. Vidare framgår, att försvarsministern frågade utrikesministern vid ett tillfälle, huruvida Wennerström fått dennes uppdrag att följa forskningen på FOA och vid ett annat tillfälle, om Wennerström hade i uppdrag att i nedrustningsfrågan uppehålla kontakter med utländska diplomater. Undén svarade, att han ej givit sådana uppdrag, men att Wennerström vid deras samtal möjligen kunnat få den uppfattningen, att han fått uppdragen. De missförstånd, som kunnat föreligga hos Wennerström, blev ej undanröjda.

Vad nu redovisats ger vid handen att Undén icke tillbörligen beaktat de risker ur säkerhetssynpunkt, som var förenade med Wennerströms tjänstgöring i departementet. Detta förhållande måste anses så mycket befänkligare som Undén efter de underrättelser han fick den 10 oktober 1961 måste förstått, att Wennerström i andra avseenden var föremål för en ingående övervakning.

Den instruktion för Wennerströms uppdrag i UD, som utfärdades den 15 juni 1962, bringade slutligen viss formell klarhet i Wennerströms arbetsuppgifter. Enligt denna instruktion har Wennerströms befogenheter otvivelaktigt angivits vidsträcktare än som varit påkallat av hans uppdrag. Härtill kommer den hänsyn som bort tagas till misstankarna mot honom. Undén har själv till juristkommissionen yttrat, att instruktionen givit Wennerström storpolitiska uppgifter som Undén ej avsett.

Först sedan Wennerström greps har Undén tagit del av instruktionen. Att denna ej underställdes honom sammanhänger uppenbarligen med att han ej informerat sina närmaste medarbetare i fallet Wennerström.

Även om förutvarande statsrådet och ministern för utrikes ärendena Östen Undén inom regeringen icke burit huvudansvaret för Wennerströmärendet har, enligt vad som framgår av det ovan anförda, hans handläggning av ärendet visat sådana brister, att utskottet icke kan underlåta att jämlikt

§ 107 regeringsformen framställa anmärkning mot honom, vilket utskottet vill för riksdagen

anmäla.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet har herrar *Elmgren, Damström, Georg Pettersson, Palm, Strand, Spångberg, Andersson* i Linköping, *Adamsson, Bengtsson* i Halmstad och *Johansson* i Trollhättan på denna punkt anmält skiljaktig mening och ansett, att utskottets yttrande bort ha följande lydelse:

Vid den tidpunkt, då Wennerström knöts till UD, var professor Östen Undén minister för utrikes ärendena. Han lämnade detta ämbete i september 1962, då han avgick ur statsrådet.

Vid sin granskning av professor Undéns befattning med Wennerström-ärendet under sitt sista år som minister för utrikes ärendena har utskottet fasthållit vid det förut angivna förhållandet, att huvudansvaret för detta ärende inom statsrådet åvilade chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sven Andersson. Detta synes vara av särskild betydelse i detta sammanhang. Utskottet har tidigare uttalat, att det är naturligt, att det statsråd, som blivit insatt i ett säkerhetsärende genom spaningsledningens försorg, vid sin bedömning utgår från den uppfattning rörande de föreliggande misstankarnas underlag och styrka, som uttalats av de för spaningsarbetet ansvariga befattningshavarna. I detta fall var ärendet anmält hos statsrådet Andersson, som efter det ärendet underställts honom höll kontakterna med spaningsledningen och berörda militära befattningshavare. Det stod klart, att han ej avsåg att avbörd sig detta ansvar, då Wennerström ställdes till utrikesministerns förfogande. Enligt utskottets mening var det också naturligt, att de direkta kontakterna och huvudansvaret i ärendet icke uppdelades utan kvarstannade hos statsrådet Andersson. Utskottet finner det med hänsyn härtill följdriktigt, att professor Undén i sin egenskap av minister för utrikes ärendena lät sitt handlande i Wennerströmmaffären bestämmas av de underrättelser, som framfördes till honom.

Då utskottet funnit, att Wennerströms placering och bibehållande i UD icke kunnat föranleda anmärkning mot statsrådet Andersson, har av nyss anförda skäl någon anmärkning i anledning därav än mindre syntts möjlig mot professor Undén. Utskottets granskning under denna punkt har i stället avsett, i vad mån någon anmärkning varit påkallad i anledning av åtgärder, som vidtogs eller underläts av professor Undén med avseende å Wennerström under dennes tjänstgöring i UD under ifrågakvarande tidsperiod. Härvidlag har på grundval av den i ärendet företagna utredningen två punkter syntts utskottet böra bli föremål för dess bedömning.

Under utredningen har uppmärksamhet fästs därvid, att någon annan be-

fattningshavare i UD ej underrättades om misstankarna mot Wennerström under professor Undéns tid som minister för utrikes ärendena. Av utredningen framgår, att dennes handlande härvidlag överensstämde med spaningsledningens önskemål, vilka vidhölls under hela den ifrågavarande tidsperioden. Spaningsledningen har som skäl för denna restriktivitet åberopat, att om man sprider misstankarna till flera personer, riskerar man antingen att ointetgöra möjligheterna att avslöja en brottsling eller att skada en oskyldig. Spaningsledningen har framfört uppfattningen att den stränga sekretess, som iaktogs, i själva verket var en av orsakerna till att man lyckades avslöja Wennerström. Redan av vad ovan uttalats följer, att utskottet finner det naturligt, att professor Undén ej åsidosatte spaningsledningens önskemål. Denna uppfattning bestyrks av att juristkommissionen, då den uttalat, att det kunde ha varit till gagn, om någon tjänsteman inom UD underrättats, icke grundat denna mening därpå, att Wennerströms tillgång till hemligt material kunnat begränsas därigenom. Kommissionen har anfört, att det över huvud synts mindre sannolikt, att ett dylikt resultat kunnat vinnas genom att vidga kretsen av informerade. Skälet till en sådan ytterligare information skulle i stället ha varit, att man kunnat inom UD få en kontaktman för spaningsledningen, som var väl insatt i Wennerströms aktuella arbetsuppgifter och kunde till polisen och de militära myndigheterna lämna erforderliga upplysningar, rapportera misstänkta iakttagelser rörande Wennerström etc., varigenom viss ytterligare möjlighet, utöver telefonavlyssningen och övriga av polisen begagnade metoder, skulle ha vunnits att få vetskap om förhållanden av vikt. Enligt utskottets mening är det icke rimligt att lasta professor Undén för att han icke vidtog åtgärder mot spaningsledningens egna uttryckliga önskemål.

Med hänsyn till den uppläggnings som valts för ärendets handläggning framstår det som förklarligt, att vare sig dåvarande utrikesministern Undén eller spaningsledningen underrättade utrikesministerns tillförordnade vikarie, statsrådet af Geijerstam.

Under utredningen i ärendet har vidare framkommit, att viss oklarhet rådde hos spaningsledningen om den närmare innebörden av Wennerströms uppdrag i UD. Denna ovisshet har, som även juristkommissionen uttalat, varit en följd av själva karaktären av uppdraget. Utskottet vill ifrågasätta, om det över huvud varit möjligt att närmare precisera uppgiften att vara militär expert i nedrustningsfrågan. Om ovisshet rörande Wennerströms uppgifter utgjorde en olägenhet för spaningsledningen, synes det utskottet, som om bästa sättet att vinna klarhet hade varit att skaffa en sådan kontaktman inom UD, varom juristkommissionen talat. Denna utväg avvisades emellertid, som redan sagts. Annan slutsats kan enligt utskottets mening knappast dragas därav än att den berörda oklarheten icke bedömdes vara av väsentlig betydelse. Denna slutsats synes bestyrkt av utredningen. Som utskottet förut antecknat, har det blivit fastställt, att sådana åtgärder vid-

tagits, som kraftigt beskar Wennerströms möjligheter att utfå försvarshandlingar. Juristkommissionen har också uttalat, att det icke synes ha varit vid särskilt många tillfällen, som de av UD-uppdragets karaktär föranledda svårigheterna på allvar aktualiserades genom konkreta åtgärder från Wennerströms sida. Detta torde främst ha skett vid bedömningen av hans lån av handlingar i september 1961 och i mars 1962, varvid utskottet förut uppehållit sig. Vidare åberopade Wennerström sitt uppdrag i UD som grund för en framställning att få följa forskningen vid FOA. Genom statsrådet Anderssons ingripande erhöll han emellertid icke det begärda tillståndet. Ytterligare har utredningen visat, att Wennerström uppgett sig hålla kontakter med utländsk beskickningspersonal för att utröna inställningen i nedrustningsfrågan, och att spaningsledningen uttryckt bekymmer över dessa kontakter. Om emellertid Wennerström efter mångårig tjänstgöring i utlandet och vid FKE, där det ingått i hans tjänst att hålla kontakt med utländska försvarsattachéer, fortsatt sitt umgänge med beskickningspersonal, hade detta framstått som förklarligt oavsett uppdraget i UD.

Utskottet har av anförda skäl icke kunnat finna fog för anmärkning mot professor Undén på den grund, att Wennerströms uppdrag icke kunnat preciseras så, att därav klart framgått, vad slags handlingar han behövde vid fullgörande av uppdraget. Huvudfrågorna var enligt utskottets mening otvivelaktigt, i vad mån Wennerström bort erhålla och bibehållas vid uppdraget och om någon tjänsteman inom UD bort underrättas om misstankarna mot Wennerström. Om dessa punkter har utskottet redan uttalat sig.

Sammanfattningsvis vill utskottet uttala, att det icke funnit underlag för någon anmärkning mot professor Undén på grund av dennes befattning med Wennerströmaffären i egenskap av minister för utrikes ärendena under den ifrågavarande tidsperioden. Denna sin uppfattning vill utskottet för riksdagen

anmäla.

C

Härjämte har yrkanden om tillkännagivande utan åberopande av § 107 regeringsformen, vilka avslagits av utskottet, framställts beträffande dels statsministern Tage Erlanders, dels chefens för inrikesdepartementet, statsrådet Rune Johansson, befattning med Wennerströmaffären.

Utskottets skäl för avslag på dessa yrkanden jämte i vartdera fallet inom utskottet framförda skiljaktiga meningar redovisas nedan under I respektive II.

I

Av utredningen har framgått, att en föredragning i Wennerströmaffären inför statsministern avsågs ske i april månad 1962, men att densamma icke

kom till stånd. Sålunda frågade chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, i början av nämnda månad statsministern, om denne önskade en föredragning av ett ärende angående en överste, som tjänstgjorde i UD och mot vilken riktats vaga misstankar, att han kunde utgöra en säkerhetsrisk. I anledning av denna förfrågan utsattes en föredragning till den 9 april, vilken emellertid måste uppskjutas till följd av föredragandens sjukdom. En ny föredragning, som då utsattes till den 13 samma månad, inställdes på grund av förhinder från statsministerns sida. Någon förnyad framställning hos denne gjordes icke i ärendet.

Enligt utskottets mening hade statsministern anledning förvänta sig att ärendet på nytt aktualiserades därest detta bedömdes vara erforderligt. Någon åtgärd från statsministerns sida var därför icke påkallad, och såvitt av utredningen framgått borde icke heller handläggningen av ärendet ha påverkats av en föredragning inför honom.

Utredningen har vidare visat, att olika praxis förelegat mellan försvars- och inrikesdepartementen vid handläggningen av säkerhetsärenden så till vida, att det senare men icke det förra brukat underrätta statsministern om viktigare ärenden. Denne har vid den förutnämnda interpellationsdebatten i riksdagen upplyst, att man numera ändrat praxis härvidlag, och att över huvud formerna för säkerhetsärendens handläggning inom statsrådet och departementen blivit föremål för översyn i anledning av Wennerströmmaffären.

Den praxis, som i berörda hänseende rådde under åren för Wennerströmmaffärens handläggning, hade tillämpats under en följd av år, sålunda även under det sista världskriget, och därvid befunnits nöjaktig. Att en översyn kommit till stånd med ledning av de erfarenheter Wennerströmmaffären gett — vilken som förut understrukits utgör den allvarligaste spioneriaffären i vårt land — är både naturligt och tillfredsställande. Till något ytterligare uttalande i detta spörsmål finner sig utskottet sakna anledning, då det av den företagna utredningen blivit övertygat om att en annan ordning vid säkerhetsfrågornas beredning inom statsrådet icke skulle ha påverkat Wennerströmmaffären.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet har:

a) herrar *Torsten Andersson* och *Larsson* i Luttra biträtt utskottets beslut om avslag på yrkandet om tillkännagivande i förevarande fall utan åberopande av § 107 regeringsformen; samt

b) fru *Segerstedt Wiberg* ävensom herrar *Sveningsson*, *Dahlén*, *Hernelius*, *von Friesen*, *Hamrin* i Jönköping, *Braconier* och *Anners* anmält skiljaktig mening mot beslutet samt ansett, att utskottets yttrande i förevarande punkt bort ha följande lydelse:

Att handläggningen av säkerhetsärenden inom regeringen fungerar

oklanderligt är av den största betydelse såväl för rikets säkerhet som för skyddet av medborgarnas personliga rättigheter. Det ankommer på statsministern, såsom regeringens främste ledamot och sammanhållande kraft, att se till att det råder en ur dessa synpunkter tillfredsställande behandling av vitala säkerhetsfrågor.

Av utredningen i Wennerströmärendet framgår att viktiga säkerhetsärenden, som av statspolisens ledning anmälts för fackminister, av inrikesministern förts vidare till statsministern under det att så ej skett med dylika ärenden som anmälts för försvarsministern. Ävenledes har konstaterats, att statspolisintendenten föredragit vissa säkerhetsärenden direkt för statsministern. Berörda statsråd har icke haft kännedom om de olika arbetsformer som använts.

Det har alltså ej rätt en enhetlig och genomtänkt arbetsordning för säkerhetsfrågornas handläggning inom regeringen. Som den allvarligaste bristen häri framstår att statsministern ej blivit informerad i alla säkerhetsärenden av större betydelse. Som följd härav har denne icke haft möjlighet att alltid kalla berörda statsråd, t. ex. utrikes-, försvars- och inrikesministrarna, till gemensam beredning. Statsministern har också under interpellationsdebatten den 29 och 30 oktober 1963 medgivit att den tillämpade ordningen varit otillfredsställande samt förklarat, att denna numera ändrats. Det måste följaktligen konstateras, att statsministern icke tidigare ägnat frågan om samordning inom regeringen av säkerhetsärendenas behandling tillräcklig uppmärksamhet.

Vad särskilt angår Wennerströmärendet framgår, att justitieministern någon gång i början av april 1962 till statsministern anmält, att han önskade föredragning inför denne i ett ärende angående en överste, som tjänstgjorde i UD och mot vilken riktats misstankar att han kunde utgöra en säkerhetsrisk, att beredning i ärendet inför statsministern utsatts till den 9 april 1962, att denna beredning inställts på grund av föredragandens sjukdom, att ny tid för beredning bestämts till den 13 april 1962, att denna beredning inställts på grund av förhinder från statsministerns sida samt att därefter ej kommit till stånd någon föredragning eller annan information i saken inför statsministern.

Med hänsyn särskilt till det i och för sig allvarliga innehållet i justitieministerns anmälan och till det ovanliga i situationen — att det var justitieministern som till statsministern förde fram ett säkerhetsärende — hade statsministern bort tillse att beredningen verkligen kom till stånd. Statsministern har underlåtit detta och har uppenbarligen, att döma av offentliga uttalanden i samband med Wennerströms gripande, låtit saken helt falla ur minnet. Detta förhållande har bl. a. medfört, att statsministern ej ens kommit att överväga en samordnad beredning under hans ledning och med deltagande av samtliga berörda statsråd. Detta förhållande har uppenbarligen förhindrat en gemensam bedömning av de risker för riket som kunde

föreligga. Enligt vad som uppgivits hållas numera dylika gemensamma beredningar i säkerhetsärenden.

Den bristande samordning av säkerhetsfrågornas handläggning inom regeringen, som uppenbarats genom omständigheterna i Wennerströmaffären, visar att statsminister Erlander icke ägnat hithörande frågor tillbörlig uppmärksamhet, vilket utskottet har velat för riksdagen tillkännagiva.

II

Säkerhetspolisen lyder under inrikesdepartementet. I anledning härav deltog chefen för detta departement, statsrådet Johansson, i en beredning den 22 mars 1962 för att bli informerad om Wennerströmaffären. Någon ytterligare hänvändelse gjordes icke till statsrådet i ärendet, och han ansåg sig icke heller själv ha fog för någon åtgärd i detsamma.

Som förut framhållits handlades Wennerströmaffären inom statsrådet av chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson, och det stod klart, att denne icke vid den nämnda beredningen avsåg att avbörda sig detta ansvar. Det överensstämde också med sedan länge tillämpad praxis, att ett militärt säkerhetsärende handlades inom försvarsdepartementet, en ordning vars ändamålsenlighet utskottet icke vill ifrågasätta. Att statsrådet Johansson, då han icke vidare kontaktades i Wennerströmaffären, ej heller ansåg sig själv böra taga något initiativ i ärendet, finner utskottet därför naturligt.

Till något ytterligare uttalande i anledning av statsrådet Johanssons befattnings med Wennerströmaffären finner sig utskottet sakna anledning.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet har:

a) herr *Torsten Andersson*, fru *Segerstedt Wiberg* samt herrar *Dahlén*, *von Friesen*, *Larsson* i Luttra och *Hamrin* i Jönköping biträtt utskottets beslut om avslag på yrkandet om tillkännagivande i förevarande fall utan åberopande av § 107 regeringsformen; samt

b) herrar *Sveningsson*, *Hernelius*, *Braconier* och *Anners* anmält skiljaktig mening mot beslutet samt ansett, att utskottets yttrande i förevarande punkt bort ha följande lydelse:

Under inrikesdepartementet lyder säkerhetspolisen. Inrikesministern är därmed inom regeringen ansvarigt statsråd för statspolisens verksamhet och för säkerhetsärenden. Härav följer, att inrikesministern är skyldig ägna uppmärksamhet även åt ett säkerhetsärende tillhörande annat departement så snart ärendet kommit till hans kännedom. Av utredningen i Wennerströmaffären framgår, att inrikesministern den 22 mars 1962 deltagit i en beredning i ärendet, varvid han i närvaro av försvarsministern, riksåklagaren, statsåklagaren, förundersökningsledaren samt höga militärer blev

ingående informerad i ärendet. Det framgår också, att han vid denna beredning fick klart för sig bl. a. att avlyssning ägde rum beträffande Wennerströms telefon. Enligt lag kunde dylik avlyssning icke ske med mindre domstol funnit Wennerström skäligen misstänkt för spioneribrott. Det bör understrykas, att inrikesministern måste ha förstått, att anledningen till att han kallades till en beredning i försvarsdepartementet i ett allvarligt säkerhetsärende var, att man räknade med att han skulle tillföra saken sin erfarenhet och kännedom om dylika ärendens bedömning och handläggning.

Oaktat nu nämnda förhållanden har inrikesministern efter den 22 mars 1962 icke företagit något i ärendet och ej ens efterhört ärendets fortsatta utveckling, vare sig hos statspolisen eller hos försvarsministern. Inrikesministern har alltså icke tagit reda på om nya beredningar ägt rum eller om statsministern — som inrikesministern sagt sig pläga underrätta om säkerhetsfall — blivit informerad i Wennerströmärendet av försvarsministern. Den bristande aktivitet, som inrikesministern sålunda ådagalagt, utvisar att han icke ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt detta utomordentligt viktiga säkerhetsärende.

Vad sålunda förekommit och sin uppfattning härutinnan har utskottet velat för riksdagen tillkännagiva.

Stockholm den 21 maj 1964

På konstitutionsutskottets vägnar:

BENGT ELMGREN

Närvarande:

från första kammaren: herrar Elmgren, Torsten Andersson, Damström, fru Segerstedt Wiberg, herrar Sveningsson, Georg Pettersson, Dahlén, Hernelius, Palm och Strand; samt

från andra kammaren: herrar Spångberg, Andersson i Linköping, von Friesen, Adamsson, Larsson i Luttra, Bengtsson i Halmstad, Hamrin i Jönköping, Braconier, Anners och Johansson i Trollhättan.